

ԿՈՂԿԱՍԻ ՀԱՅՈՑ ԲԱՐԵՂՈՐՄ. ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱՆ

248
01.4.6158

ՆՈՐ ԱՅԲԲԵՆԱՐԱՆ

(ՕՐԴԱՆԱԿԱՆ ՄԵԼՈՂՈՂ.)

Ուսումը բարձր—
մտնուկը զուարթ.

Հեղինակու թիւն

ՍՆԴՐԱՔ ՄԱՆԳՐՈՅԵԱՆԻ

Էխակատար պատկեր եւ թացատրութիւն

ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ԹԻՖԼԻՍ

ԻՍՏԱՆԲՈՒԼ ԸՆԿ. | Կիւլտուր. Կ-նա «Կուլտուրա»
ОЗНАКОМЛЕНАЯ З.А. № 18.

1909

Աշակերտական մասը առանձին է հրատարակւած.

491.99(077)
5-25

Armenia
2-4578a
04 MAY 2010
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱՐ

Աշակերտական մասը առանձին է հրատարակված.

491.99(077) 2-4578a 944
Տ-25 ՆՈՐ ԱՅԲԲԵՆԱՐԱՆ

(ՕՐԳԱՆԱԿԱՆ ՄԵԹՈԴՈՎ)

Ուսումը լուրջ—
մանուկը գուարք.

Հեղինակություն

ՍԵՂՐԱՆ ՄԱՆԴԻՆԵԱՆԻ

Լիակատար պատկեր եւ քաջատրուծին

ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ИЗВ. № 20730
ԹԻՖԼԻՍ

Տպարան «Կուլտուրա» ՀԵԿ. | Типогр. Т-ва «Культура»
Велижнинская ул., № 18.

1909

39871-63

ԱՇԽԱՏԱՄԻՐՈՂԸ

ՅԵՌԱՋԱՐԱՆ

Օրգանական մեթոդի տեսությունը նոր չէ մեր գրականությունում մէջ. նա մի քանի անգամ ծանուցվել է ընթերցող հասարակության, իսկ անելի մանրամասն կերպով «Արարատում»: Առաջիկայ «Նոր Այբբենարանը» նոր է որպէս նոր տեսութեան գործնական ձևակերպութիւն, որի հրատարակութիւնը մեզանից բազմիցս պահանջել են ուսումնաստենչ հարցասէրները:

Այս հրատարակութեամբ մենք ուզում ենք դպրոցում կենդանի խօսքը իշխող հանդիսացնել, այսինքն նախ և առաջ ուսուցանել ընական լեզուն, և ապա թէ այդ աղբիւրից բխեցնել արուեստականը—գրութիւնն ու ընթերցանութիւնը: Այս վախճանով ամենայն դաս աւանդում ենք հէնց սկզբից ամբողջացած կապակցեալ հատուածներով (երգերով, ոտանաւորներով, հէքիաթներով), և ոչ թէ հատ ու կտոր անկապ բառերով կամ դէսից դէնից կցկցած նախադասութիւններով: Այդպիսի ամբողջութիւններից մենք էլ յետոյ հանում ենք քառեր և նախադասութիւններ, քայքայ միշտ սերտ կապված դասի մէջ տիրող մտաւոր պատկերացումների հետ:

Ապա փորձում ենք մեր դպրոցներից խալած վերնուրէն աշխատեցնել դերձիկ հետքերը: Մեր ուսուցիչները՝ գրագիտութիւն ուսուցանելիս՝ մանուկին պըտը տեցնում են գրութեան և ընթերցանութեան բանիդների մէջ՝ վարժեալ թէ խտտած կամ նորա ձեռքից բռնած, և յետոյ խոր մթութեան մէջ բաց են թողնում և գետնին իջեցնում, որպէս զի այնուհետև մանուկը ինքը ախ բաւղից դուրս գայ, ինչպէս որ գիտենայ. և նա այնուհետև զժբախտաբար ստաիներ շարունակ մէջը:

անյոյս խարխափում է, որով ինքն էլ է ճանձրանում, ուսուցիչներին էլ յուսահատեցնում է: Սա ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ դեռ ևս վերջին շունչը փչող այբ-ժէ-ճէ-ռայի անհուգի մեթոդը: Մենք փորձում ենք մանուկի ձեռքին տալ մի կծիկ, որպէս զի նա կարողանայ անփորձ դուռն փակ բաւղի բոլոր դժուարութիւններից: Մեր սովորական այբբենարանները այդպիսի կծիկ կամ բանալի չեն տալիս:

Վերջապէս դպրոցից վերացնում ենք տիրաճոշակ Տնչական մեթոդի տղեղ աղմուկները—բբբ... զզզ... դդդ... և այլ խլացուցիչ աներաժշտական ղողանջները, և տեղը դնում ենք բնական մարդկային ակնորժալուք ձայները, այսինքն միայն վանկեր իւրեանց օրգանական ձայնաւորների շէնքով:

Մնում է աւելացնել, որ եթէ մենք մեր բացատրութիւններում շատ բան միայն հարկանցի ենք ակնարկում, ցանկալի է որ ուսուցիչը միշտ իւր նախաձեռնութեամբ ընդլայնէ, ճոխացնէ, լրացնէ իրան երկցած պակասները:

Մնչորում ենք առանձին ուշադրութիւն դարձնել «Գրագիտութեան հմտութիւնները» վրա, որ մենք Յաւելուածում առանձին պատկերացրել ենք և բնագրումն էլ հարկաւոր մասերում այն տեղի պարագրաֆները (§) ծանուցանում ենք:

Ինչ որ այժմ մենք առաջարկում ենք, այն լոկ «Այբբենարան» է, որ պէտք է վերջացնել յունվարին կամ փետրվարին: Այնուհետև ուսուցիչը կարող է դիմել պտաջին ընթերցանութեան զրքերից մէկին—«Լուսաբերին», «Արեւիկին» կամ այլ «Մայրենի լեզուներին»:

Այն ժողովրդական հատուածները, որոնց տակը բնագրում անուն չկայ ստորագրած, հանել ենք «Ընտանեկան աշխարհի», Տ. Ալեքսանդրեանի, Բաջբերունու, Ս. Հայկունու, «Ազգագրական հանդիսի», «Աղբիւրի», «Հասկերի» և այլ ժողովածուներից:

Ինչպէս ուսուցիչը կը նկատէ ընթերցանութիւնը մենք սկսում ենք ձեռագիր տառերով և մի քանի օժանդակիչ նշաններով, որոնք հետզհետէ նուազում են և տեղը դրվում է ընթերցանութեան սովորական պատկերը:

Մի ծանր յիշատակութիւն: Ես միշտ այն գաղափար եմ ունեցել, թէ գրականական ստեղծագործութիւնները բարոյապէս ընդհանուր հայութեան կուտուրայի սեպականութիւն են, և ոչ թէ միայն ստեղծագործող անհատի: Որ տեղ է վերջանում անհատի իրաւունքը, ի հարկէ դժուար է որոշել, բայց յամենայն դէպս նա չպէտք է արգելք դնէ իւր ստեղծագործութիւնների համար դպրոցի առաջ: Նոր սերունդը միշտ իրաւունք ունի մեր լաւագոյն հեղինակների մատուցած սնունդով սնանկելու: Ես իմ ճնոր Այբբենարանը» կազմելիս շատ կաշկանդված եմ եղել մեր նորագոյն նիւթական անիմաստ արգելքներով: Բայց որ մեր հեղինակների անունները գէթ մի մի անգամ չիշատակէի մանուկների առաջ,—այդ անհնարին էր ինձ համար: Արդ, յանցաւոր եմ. պատժեցէք:

Ինչպէս ընթերցողը կը նկատէ, գրութեան տառերի ձեւերով ես հետեւել իմ պ. Գար. Լեոնեանի գեղագրութեան օրինակներին:

Սեդրաք Մանդինեան.

1909 թ. յունիսի 13
Քիֆլիս.

ՆԱԽԱՇԱԽԻՂ

«Ա Ռ Ա Ի Օ Տ»

Քանաւոր վարժութիւն—լսել, տեսլ, խօսել.

Սիրելիք, մութ գիշերին բոլոր մարդիկ քուն են մտնում, աշխարհը հանգստանում է—ձայն, ծրպտուն, աղմուկ չի լսվում. միայն երբեմն հոգն է փչում, ծառը խշշում է, հեռուից հաչում է շունը, և իսկոյն այս ձայներն էլ սասվում են: Քանի գնում է չորս բոլորն սկսում է այսպէս լսել, արարած աշխարհը կարծես մեռելների թագաւորութիւն է դառնում: Այդ միջոցին լուսինը սուս ու փուս փայլում է երկնքում, ամպի կտորները մէկ մէկ աստղերի վրա փռվում են ու փարատվում: Բայց ահա յանկարծ աքաղաղը կանչեց, արեգակի ճառագայթները պսպղացին, երկինքը կարմրեց, ամբողջ աշխարհը զուարթացաւ, կարծես թէ ուրախ ուրախ կանչելով. «լուսացաւ, լուսացաւ»: Այս ցնծութեան մէջ ամէնքը շարժվեցան. ծիւղը, հաւը, բոլոր անասունները աչքը բաց արին, ժրջան տան տիկինը, մշակը, երկրագործը զարթեցին և իւրաքանչիւրը գնաց իւր բանին: Իսկ ծոյլ մարդը միայն և ծոյլ աշակերտը դեռ էլի քնած մնացին:

(Կրկնել տալ):

Այժմ սովորենք «Առաւօտ» ոտանաւորը.

(Տէս Յաւելուածում «Գրագիտ. հմտ.» բան. վարժ.

§ 1, 2).

Լուսացան, լուսացան.

Լուսն է բարին.

Ծիտն է ծառին,

Հաւն է թառին:

Ծոյլ մալոյու քունն է տարի.

Աշխատաւոր, վեր կաց բանի.

Առաջին նախապատրաստութիւն.

Տեսնենք այդ ոտանաւորի մէջ քանի մասեր կան, քանի նախադասութիւններ կան: Դուք չգիտէք, ինչ է նախադասութիւնը. ահա ես ամէն մի նախադասութիւնը ծափով կը նշանեմ: «Լուսացան» (ծափ), «Լուսն է բարին» (ծափ), «Ծիտն է ծառին» (ծափ) և այլն:

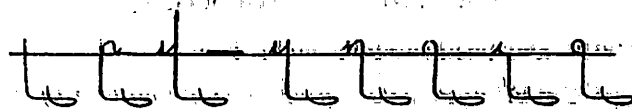
Այդ նախադասութիւնները մենք պէտք է գրենք. բայց դուք դեռ ևս գրել չգիտէք, ուստի առ այժմ գծերով կը նշանակենք, այսպէս (հետգհետէ նախադասութիւններն պսելով, ծափ տալով և գիծ քաշելով)

- 1, _____
- 2, _____
- 3, _____
- 4, _____
- 5, _____
- 6, _____

Կարդացէք 4-դ նախադասութիւնը, 2-դ նախադասութիւնը, 6-դ նախադասութիւնը և այլն: (Տ. «Գր. հմտ.» բան. § 3):

Երկրորդ նախապատրաստութիւն.

Հիմի քիչ քիչ գիր գրել սովորենք: Առաջ պոչով տառերը.

(Ցոյց տալ այս տառերի տպագրածը շարժական տառերով):

Մենք սովորեցինք—յին, ըթ, վեվ, զա, դադ, շա, չա, ջէ տառերը: (Աշակերտները այս բոլոր անունները մէկ դասում հագիւ թէ կարողանան սովորել, և հարկ չկայ այդչափ հետապնդել: Իսկ ինքը ուսուցիչը պէտք է այն անունները տեղն ու տեղը անդադար կրկնէ, որպէս զի նորա հետգհետէ տպաւորվին աշակերտների ականջում):

Գրեցէք դադ տառը, ահա այս (ինքը տախտակի վրա գրում է). գրեցէք վեվ տառը, ահա այս. գրեցէք յին տառը, ահա այս և այլն:

Այժմ սովորենք մանր տառերի գրութիւնը.

ա ա ա ա ա ա ա ա ա ա

*) Գծիկից առաջ նշանակած տառերն ամենից առաջ պէտք է վարժեցնել, որովհետեւ հետեւալում շատ շուտ պիտի գործադրվին նախ հէնց այդ տառերը:

(Յոյց տալ շարժական տառերով և ընտելացնել պնդմանները—*ուս, սե, յին և այլն*):

Գրեցէք ու տառը, ահա այս գրեցէք ու տառը, ահա այս և այլն:

2.

«ԳՆԹԱՆ ՈՒ ՓԱԽԼԱԻԸ»

Բանաւոր վարժութիւն—լսել, ասել, խօսել:

Դուք գիտէք, ինչ է գաթա... փախլաւն էլ գիտէք... Ո՞վ է շինում ձեզ համար գաթան ու փախլաւը... Իսկ ո՞վ է ուտում, է՛, արդարութիւն է, որ մայրիկն ու քոյրիկը աշխատեն, իսկ երեխէքը հա ուտեն և ուտեն... Ասում էք, թէ որ մեծանաք, դուք էլ կաշխատէք ձեր մայրիկի և քոյրերի համար: Ա՛յ, ապրիք, ուրեմն ձեզ հալալ լինի ձեր կերածը...

Մի ոտանաւոր կայ գաթի ու փախլաւի մասին, էն սովորենք. (Տ. «Գր. հմտ.» քան. § 1, 2):

Ալիւրը մենք մաղեցինք,
Նայէ, գաթան ո՞վ կերաւ.
Խմորը մենք շաղեցինք,
Տես, փախլաւն ո՞վ կերաւ:

Առաջին նախապատրաստութիւն.

Ոտանաւորի նախադասութիւնները գծերով նշանակենք.

1, _____
2, _____

3, _____
4, _____

Բայց ամէն մի նախադասութեան մէջ ջոկ ջոկ բառեր կան, որ պէտք է գտնենք: Ասացէք առաջին նախադասութիւնը: Ես այժմ կը նշանեմ բառերը. «ալիւրը» (ծափ), «մենք» (ծափ), «մաղեցինք» (ծափ)—եղաւ 3 բառ: Ասացէք 2-դ նախադասութիւնը: Ես կը նշանեմ. «նայէ» (ծափ), «գաթան» (ծափ), «ո՞վ» (ծափ), «կերաւ» (ծափ)—եղաւ 4 բառ և այլն: Հիմի այդպէս էլ գծենք.

(Տ. «Գր. հմտ.» քան. § 3):

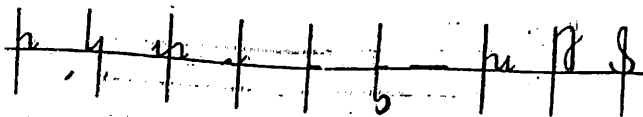
Ներքոյ նախապատրաստութիւն.

Մենք գրել ենք պոչով և մանր տառերը, հիմի գրենք ներքի տառերը.

ա բ զ յ յ թ ո

(Շարժական տառեր, անուններ, ջոկ ջոկ գրերի վարժութիւն):

Ապա գրենք երկայն տառերը.

(Նոյնպէս շարժական տառեր, անուններ, վարժութիւն):

3.

Ն Ա Պ Ա Ս Տ Ա Կ

Բանաւոր վարժութիւն—լսել, տեսլ, խօսել:

Տղէքը, աշխարհը մեծ է, մէջը շատ տեսակ կենդանի են ապրում, բայց ամենայն անասուն այնքան քաջ չէ, որ հեշտութեամբ կարողանայ գըտնել իւր կերակուրն ու ապրուստը: Այդպիսի երկշոտներից մէկն է նապաստակը: Տեսէք այս պատկերը: Սրան ինչն է պակաս. իւր գլխից էլ մեծ ականջներ ունի, ուրեմն ամէն ձայն, շրուկ շատ լաւ լսում է հեռուից, և վտանգի ժամանակ կարող է զգուշանալ իւր թշնամուց: Լաւ խոշոր, դուրս ցցված աչքեր ունի, ուրեմն ամենայն բան կարող է հեռուից տեսնել, մանաւանդ իրա ուտելիքը: Երկայն յետի ոտներ ունի, ուրեմն երբ հարկաւոր լինի՝ լաւ կը վազէ ու կը փախչէ: Տղայ մարդու պէս բեխեր էլ ունի: Հապա էլ ինչ է պակաս իրան, որ այնպէս վախկոտ է: Սրա վերին շուրթը (պրօշը) ճեղքված է, բայց չգտեմ թէ ինչու համար:

Սրա դժար ժամանակը ձմեռն է: Այդ միջոցին ոչ պտուղ, ոչ բոյս կայ, որ ուտէ. մնում

է որ ծառեր գտնէ և նոցա՝ չոր բուռը կրծոտէ: Այդ ժամանակ ան ու դողով սար ու ձոր է չափըրփում, որ մի բան ճարէ ուտելու, բայց առ հասարակ միշտ դարդակ փորով է մնում և անօգուտ կերպով սկսում է դարձեալ վազվզել, դաշտերը չափչփել: Ահա այդպիսի նապաստակի համար են կապել այս իւրը:

Նապաստակ,
Զորի վաստակ.
Քանի՞ վազես
Փորըդ դարդակ:

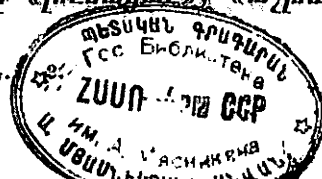
(Տ. «Գր. հմտ.» բան. § 1, 2).

Առաջին նախապատրաստութիւն.

Կամաց ծափով ցոյց տուէք, թէ ոտանաւորի մէջ քանի՞ նախադասութիւն կայ: Զորս. (այս պիտի պատասխանը առ այժմ պէտք է ընդունել, քանի որ տակաւին ոչ մի հնարով կարելի չէ մանուկներին հասկացնել, թէ մեր չորս տողերը իսկապէս մի նախադասութիւն են կազմում): Քանի՞ բառ կայ իւրաքանչիւրի մէջ (1—2—2—2): Հիմի տեսնենք, բառերն էլ մասեր ունին: Ահա լսեցէք բառը ծափերով—«Նա-պաս-տակ»: Այս բառը քանի՞ վանկ ունի: Այդպէս էլ գիծը տակից աղեղներով կը բաժանենք.

«Զորի»—քանի՞ վանկ ունի 2:

«Վաստակ», «քանի», «վազես» և այլն ամէնքն էլ երկ-երկու վանկեր ունին:—Գտէք վանկերի թիւը «լուսաւոր», «աշխատաւոր», «ալիւ-

ըր», «մենք», «մաղեցինք» բառերի մէջ և գծեցէք նշաններով: (Տ. «Գր. հմտ.» բան. § 3):

Երկրորդ նախապատրաստութիւն.

Մնում են գրելու վերի տառերը.

Յ ը Զ Է Ժ Ի

Կրկնել նաև բոլոր սրբով, մանր, ներքի և երկայն տառերի գրութիւնը:

4.

«ԱՅՍՕՐ ԱՆՃԱՐ»

Քառասուն վարժարիւն—լսել, ասել, խօսել.

Երբ որ մանուկներն այլ ևս խաղալու բան չեն ունենում, սկսում են բերնից բլբլեցնել դարդակ բաներ: Ես մի այդպիսի բլբլոց եմ լսել. կուզէ՞ք, որ դուք էլ սովորէք: Ահա այս է.

Այսօր անճար,
Վաղը բանջար.
Երկու հացին,
Մէկ դրացին.
Կատուն մեռաւ,
Վրան լացին:

Առաջին նախապատրաստութիւն.

Ես պէտք է ձեզ սովորեցնեմ ծայնատր հընչիւնները. դուք չգիտէ՞ք այդ ինչ բան է, ահա լսեցէք և ինձ հետ կրկնեցէք երկար ձայները.

«այս-օր»—այ, օ

«ան-ճար»—ա, ա

«վա-ղը»—ա, ը

«բան-ջար»—ա, ա

«եր-կու»—ե, ու

«հա-ցին»—ա, ի

«մէկ»—է

«դը-րա-ցին»—ը, ա, ի

«կա-տուն»—ա, ու

«մե-ռաւ»—ե, ա

«վը-րան»—ը, ա

«լա-ցին»—ա, ի

Այս բոլոր «ձայնաւորները» դուք գրել կարող էք. բայց մի շտապէք գրել: Առաջ ուզում եմ մի բան սովորեցնել ձեզ: «Այսօր» ինչպէս գրենք—օ թէ ո. «մէկ» ինչպէս գրենք—է թէ ե. «մեռաւ» ինչպէս գրենք—ե թէ է, ո թէ ը: Մէկը ուղիղ է, միւսը՝ սխալ. դուք չգիտէք, թէ ո՞րն է ուղիղ և որը՝ սխալ: Ուրեմն մի շտապէք, և նախ ինձնից տեղեկացէք ուղիղը, որ դուք էլ միայն ուղիղը գրէք: *)

Հիմի գրեցէք «այսօր», «անճար» և միւս

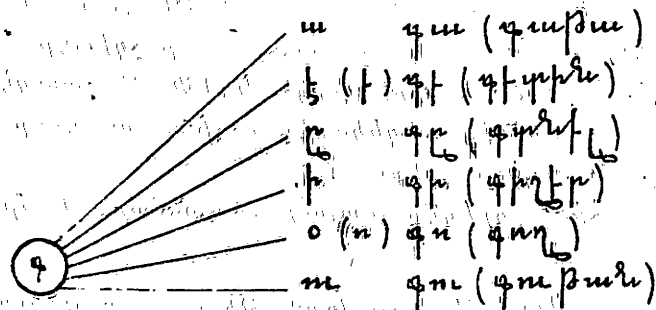
*) Այս և հետևեալ վարժութիւնները սկզբներում զուտ մեքենական գործողութիւններ են, ուստի ուսուցիչը համընդունեալ միշտ պէտք է հետն ասէ. «ահա այսպէս արտասանեցէք», «ահա այսպէս գրեցէք», մինչև որ մանուկների համար մեքենայութիւնը հետզհետէ դառնայ գիտակցութիւն:

բառերի ձայնաւորները. չմոռանաք ինձնից հարցնել, ինչ որ երկու կերպ կարող է գրվիլ:

Հետեւեալ բառերի մէջ էլ գտէք ձայնաւորները և ապա գրեցէք գտածը—«լուսացաւ», «ծիտ», «ծառ», «թառին», «ծոյլ», «մարդու», «ալիւրը», «մաղեցինք», «նայէ», «խմորը», «շաղեցինք», «փորը», «ղարդակ»:

(Տ. «Գր. հմտ.» բան. § 4, 5, գրաւ. § 1).

Բաղաձայնները ձայնաւորների պէս չեն երկարում, առանձին չեն հնչվում. այլ միշտ հետը որ և է ձայնաւոր պէտք է հնչվի, զոր օր. զիմի հետ պէտք է հնչվի կամ ա, կամ ի, կամ ը և այլն: Ահա նկարում եմ մի պատկեր... այստեղ կը գրեմ զիմ բաղաձայնը, իսկ վերև բոլոր ձայնաւորները: Հիմի դուք հնչեցէք զիմը այս գծի ուղղութեամբ... միևս գծի ուղղութեամբ և այլն:

Ապա գտէք վանկի նախադաս և վերջադաս բաղաձայնները, զոր օր. (շարժական տառերով կազմել) ծիտ—ի, նախադաս բաղաձայնով ծի, վերջադասով իս. ծառ—ա, նախադասով ծա, վեր-

ջադասով առ. մարդ—ա, նախադասով մա, վերջադասերով ար, արդ և այլն:

Երկուդ նախապատճառութիւն.

Գրեցէք մեր գտած ձայնաւորները—այ. օ, ա, ը, ե, ու, ի: Եթէ հարկ լինի ձայնաւորները գրել, նոցանից մի քանիսները ինքներդ կարող էք անսխալ գրել, դոքա են՝ «ա», «ը», «ու», «ի», իսկ միւսները տարակուսելի են, և ուրեմն միշտ ինձնից պէտք է տեղեկութիւն ստանաք, թէ բառի մէջ գրէք արդեօք «օ» թէ «ո», արդեօք «ե» թէ «է»:

Լուծեցէք ինձ հետ հետեւեալ բառերը և ապա գրեցէք.

Ծիտ—ի, ծի, ծիտ
Ծառ—ա, ծա, ծառ
Մարդ—ա, մա, մար, մարդ
Մէկ—է, մէ, մէկ (ոչ «ե»)
Չոր—ո, ձո, ձոր (ոչ «օ»)
Փոր—ո, փո, փոր (ոչ «օ»)
Մենք—ե, մե, մեն, մենք (ոչ «է»)
Տես—ե, տե, տես (ոչ «է»)
Լոյս—ոյ, լոյ, լոյս
Ծոյլ—ոյ, ծոյ, ծոյլ
Հաւ—ա, հա, հաւ (ոչ «վեվ»)
Քուն—ու, քու, քուն
Վեր—ե, վե, վեր (ոչ «է»)
Կաց—ա, կա, կաց
Բան—ա, բա, բան

Գրածը ցոյց տալ նաև շարժական տառերով,
Յմոռանալով միշտ հետն ապել «նախագաս բա-
ղաձայն», «վերջագաս բաղաձայն», որպէս զի
աշակերտների ականջը ընտելանայ այդ անուն-
ներին:

Մի և նոյնը գրել տալ աւելի համառօտակի,
այսինքն՝ նախագաս բաղաձայնն էլ կցորդած ձայ-
նաւորին:

Ժիտ—ծի, ծիտ

Ժառ—ծա, ծառ

Մարդ—մա, մար, մարդ

Մէկ—մէ, մէկ

Ձոր—ձո, ձոր

և այլն:

Վերջապէս գրել տալ հէնց ամբողջ բառերը
բոլոր բաղաձայններով, առանց լուծելու:

Ժիտ

Ժառ

մարդ

մէկ

ձոր

և այլն:

5.

«ՏՈՒՆԻՉ ԾՈՒՏԵՐ»

Բանաստեղծութիւն—յոն, տոն, խօսել:

Գիւղական տանտիկնոջ համար թխսամայր
հաւը իւր ճուտերով միամբողջ հարստութիւն է:

Այդ պատճառով նա սիրում, խնամում, կերակ-
րում, պաշտպանում է նոցա: Հէնց որ իւր սի-
րուն չալ հաւին, տուռ ճուտերին տեսնում է,
խսկոյն սկսում է գուրգուրալ և ամէն տեսակ
քաղցր անուններ տալ նոցա. նա իւր ճուտերին
կոչում է «չալիք-մալիք», յետոյ «չալմալալիք»
կամ «չալ պտորիկ», կամ «չալմապտիկ», գովում
է նոցա հօտը—«տուշտահօտ», գովում է ճակա-
տը—«տմալաճակատ», վերջապէս այդքանից էլ
չկշտանալով՝ գեռ աւելի անմիտ գովասանքներ
էլ է շարում—«խաշխատալիկ» և այլ այսպիսի
բառեր: Բայց հաւերը թշնամիներ ունին, մանա-
ւանդ երեւելի է նոցա մէջ աղուէսը, որ փորսոդ
մօտենում է կարճիկ ոտերով—սրտի ուղած հաւի
քարճիկը ուտելու: Հիմի հասկանում էք, թէ ինչ
կը լինի տանտիկնոջ հալը, երբ որ նկատէ իւր
սիրած հաւերի խորամանկ թշնամուն: Ահա այդ
մասին երգը:

Հօրէս եկաւ մէկ մէկ ուտի, վո՛ւյ, վո՛ւյ,
Աղուէսն եկաւ լանչիկ, լանչիկ, վո՛ւյ, վո՛ւյ,
Ոտեր ունէր կարճիկ, կարճիկ, վո՛ւյ, վո՛ւյ,
Սիրտը ուղեց հաւի քարճիկ, վո՛ւյ, վո՛ւյ:

Վայ իմ չալիք-մալիք, չալմալալիք, չալ
պտորիկ, չալմապտիկ, տուշտահօտ, տմալա-
ճակատ, խաշխատալիկ, տուգիկ ճուտեր:

(Տ. «Գր. հմտ.» բան. § 1, 2, 3, 4).

Աւագին մալսապատաստութիւն.

Այս բառերի ձայնաւորները դուէք:

«հօրէս»—օ, է

«աղուէս»—ա, է

«ուտի» — ու, ի
 «եկաւ» — ե, ա
 «լանչիկ» — ա, ի
 «ոտեր» — ո, ե *)
 «կարճիկ» — ա, ի
 «սիրտը» — ի, ը
 «ուզեց» — ու, ե
 «հաւի» — ա, ի
 «քարճիկ» — ա, ի

Ապա նաև հետևեալ բառերի.

«բարին» — ա, ի
 «ծառին» — ա, ի
 «թառին» — ա, ի
 «մարդու» — ա, ու
 «աշխատաւոր» — ա, ա, ա, ո
 «ալիւրը» — ա, իւ, ը
 «մաղեցինք» — ա, ե, ի
 «նայէ» — այ, է
 «գաթա» — ա, ա
 «կերաւ» — ե, ա

*) Եթէ աշակերտն աւել օ, է, այս ոչ թէ սխալ, այլ կատարեալ ճշմարտութիւն պէտք է համարվի. որովհետեւ դեռ իս ըսնաւոր կերպով է լուծում, արտասանութեամբ է որոշում, ինչպէս որ ձայները իրօք ինքնին հնչվում են, և ոչ թէ նոյն ձայները գրում է: Ուրեմն մանուկը «ոտեր» բառը կարող է այսպէս լուծել արտասանութեամբ. օ, վօ — ե, տե, տեր — ոտեր: Իսկ թէ այդպէս արտասանածը ինչպէս պէտք է գրէ, այդ նա կիմանայ յետոյ գրութեան վարժութիւնից:

«խմորը» — ը, ո, ը
 «շաղեցինք» — ա, ե, ի
 «նապաստակ» — ա, ա, ա
 «ձորի» — ո, ի
 «վաստակ» — ա, ա
 «քանի» — ա, ի
 «վազես» — ա, ե
 «փորդ» — ո, ը
 «դարդակ» — ա, ա
 «այսօր» — այ, օ
 «անճար» — ա, ա
 «վաղը» — ա, ը
 «երկու» — ե, ու
 «հացին» — ա, ի
 «մէկ» — է
 «դրացին» — ը, ա, ի *)
 «կատու» — ա, ու
 «մեռաւ» — ե, ա
 «վրան» — ը, ա
 «լացին» — ա, ի

Ո՛րտեղ էք լսում շեշտը այս բառերում. «աղուէս», «ոտ», «սիրտ», «հաւ», «աշխատաւոր», «ալիւր», «վաստակ». — միշտ վերջը: Հիմի տեսէք շեշտը իւր տեղումն է մնում. «աղուէս» — «աղուէսի», «ոտ» — «ոտի», «սիրտ» — «սրտի», «հաւ» — «հաւի», «աշխատաւոր» — «աշխատաւորի»; «ալիւր» — «ալիւրի», «վաստակ» — «վաստա-

*) Ոտանաւորը պահանջում է, որ 3 վանկի լուծվի այդ բառը (դը-րա-ցի), ապա թէ ոչ կարելի է նաև երկու վանկով լրացնել բառը (դը-րա-ցի):

կի».— ոչ, փոխվեցաւ և դարձեալ գնաց վերջին վանկին: (Տ. «Գր. հմտ.» բան. § 7).

Երկրորդ նախադասութիւն.

Գրիւր նախ այն բառերը, ուր որ տարակուսելի տառեր չկան, այն ևս նախ առաջին վանկը, ապա հետը կցիւր երկրորդ (և երրորդ, չորրորդ) վանկը.

ու/տի

լան/չիկ

սիւր/տը

դա/թա

նա/պաս/տակ *)

քա/նի

կա/տու

լա/ցին

Այդ բոլոր բառերը ինքներդ կարող էք անսխալ գրել, ինձնից տեղեկանալու բան չունիք:

Իսկ հիմի գրեցէք տարակուսելի տառերով բառերը, և տարակուսական տառերը միշտ ինձնից տեղեկացէք: (Տ. «Գր. հմտ.» գրաւ. § 1, 6, 7).

հօր/էս (հ, օ)

աղ/ուէս (ու, է)

*) Եթէ աշակերտները դժուարանան վանկ-վանկ գրել, պէտք է բառը լիովին լուծել տալ, զոր օր. «կար-ճիկ»—ա, կա, կար (գրեն—կար), ի, ճի, ճիկ (արդէն գրածին կցեն—ճիկ). «սիրտը»—ի, սի, սիր (սիր), ը, տը (տը), այդպէս և «նապաստակ» և այլն: Բայց յետոյ իսկոյն գրել տալ նոյնը ուղղակի ամբողջ վանկերով. «կար-ճիկ», «սիր-տը» և այլն:

ե/կաւ (ւ)

ն/տեր (ո, ե, ր)

կար/ճիկ (ր)

սիւր/տը (ր)

ու/զեց (ե)

հա/ւի (հ, լ)

քար/ճիկ (ր)

բա/րի (ր)

ծա/ռին (ռ)

թա/ռին (ռ)

մար/դու (ր, դ)

աշ/խա/տա/ւոր (ւ, ո, ր)

մա/ղե/ցինք (ե)

շա/ղե/ցինք (ե)

նայ/է (է)

ա/լիւ/րը (ր)

կե/րաւ (ը, լ)

խմո/րը—իւր/մո/րը (ր)

ձո/րի (ո, ր)

վաս/տակ (վ)

վա/զես (վ)

փո/րդ (ր)

դար/դակ (ր)

այս/օր (օ, ր)

ան/ճար (ր)

վա/ղը (վ)

եր/կու (ր)

հա/ցին (հ)

մէկ (է)

դրա/ցին (ը)

մե/ռաւ (ռ,ւ)

վ/րան (վ,ը)

Կազմեցէք «աւ» և «է» բառերի խմբերը.

1) եկաւ

կերաւ

մեռաւ

հաւի

աշխատաւոր

2) հօրէս

աղուէս

մէկ

Ինչ որ աշակերտը գրել է, այն պէտք է վերջը նաև կարդայ: (Տ. «Գր. հմտ.» գրաւ. § 1):

Այդ բոլոր գրածների մէջ լաւ տեսէք, թէ որ հնչիւնները երկու կամ երեք տարբեր նշաններով կարող են գրվիլ.

«հ» — հ, յ

«օ» — օ, ո

«վ» — վ, լ, ու

«է» — ե, է

«վօ» սկզբում — ո

«ը» — ը, ռ

«թ» — թ, դ

Կարդացնել հետևեալ ձեռագիր նախադասութիւնները. (Տ. «Գր. հմտ.» ընթ. § 2).

հօրն | կաւ վ | կ վ | կ ուրի վնչ
վնչ | «կարտուն վրաս» | «Թանի
վայւ» | «Միւրախիւլաւն ու
կրաւ» | «Զիրն | ջառն»:

Ապա այս տպագրած նախադասութիւնները.

«Աղուէսի սիրան ուզեց հաւի միս»:
«Անճար-բանճար»:
«Հա/ցին դրա/ցին»:
«Նա/պաս/տա/կի փո/րը դար/դակ է»:
«Ա/լիւ/րը մա/ղում են»:
*«Խ/մո/րը շա/ղում են»:
«Ծոյլ ե/րե-խի քուն/ն է տա/րել»:

Կարդալու կանոն.

(Կամաց ձայնով վանկ վանկ հեգել — «Հօրէս ե-կաւ մէկ-մէկ ու-տի վոյ-վոյ» և իսկոյն բարձր ձայնով արտասանել ամբողջ նախադասութիւնը լաւ ելևէջով, շեշտադրութեամբ և կէտադրութեան համեմատ: Իսկ եթէ մանուկները վանկ վանկ չկարողանան կարդալ, պէտք է բառերը տեղ տեղ լիովին կազմել տալ՝ ձայնաւո-

բից սկսել տալով, զոր օր, «օ, հօ—է, ըէ, ըէս
—հօրէս»: Հէնց սկզբից պէտք է վարժեցնել, որ
«ծիտն է» կարդան ոչ թէ «ծիտըն է», այլ «ծիտ
նէ»։ Աստղանիշ բառերի մէջ մի «ը» պէտք է
փնտռել, զոր օր. (սմորը պէտք է կարդալ խըմորը)։

Աա Բբ Գգ Դդ Եե Զզ Էէ Ըը Թթ Ժժ Իի Լլ Խխ
Ծծ Կկ Հհ Ձձ Դդ Ճճ Մմ Յյ Նն Շշ Ոո Զզ Պպ
Ջջ Ռռ Սս Վվ Տտ Բբ Գգ Դդ Փփ Դդ Օօ Ֆֆ.

Այս բոլորը լուկ նախաշաւիղ էր։ Եթէ աշա-
կերաները շատ բան հաստատ չեն կարողացել
ըմբռնել, փոյթ չէ։ Մատուցածը պէտք է նկա-
տել որպէս նոր ցանած սերմեր, որոնք հետեւեալ
դասերում անշուշտ հետզհետէ կը ծլեն և բող-
բոջ կարճակեն։

ԽՕՍՍԵԼ-ԳՐԵԼ-ԿԱՐԴԱԼՈՒ

ՀՐԱՀԱՆԳ

«ՄԵՂՐ ՈՒՏՈՂԻ ՀԷՔԻԱԹՎ»

ՔԱՆԱԽՈՐ:

Ես ձեզ մի հէքիաթ կը պատմեմ: Եղել է չի եղել, մի պապ է եղել, մէկ էլ մի թոռնիկ: Է՛, դուք գիտէք, պապիկները ինչպէս են սիրում իրանց թոռներին: Մի օր պապիկը երեխի համար առնում է պուլիկով լիքը մեղր: Թոռնիկը մեղրը լպստելով տուն ու դուրս է անում, մինչև որ պուլիկը իստակ դարդակում է, Վերջապէս երեխէն էն պուլիկը մի տեղ շպուտում է, իսկ ինքը դարձեալ դուրս է գնում փողոցը: Դուրսը ցուրտ էր, քուլայ քուլայ ձիւն էր գալիս: Դուք լսած կը լինէք, որ ձմեռ ժամանակ ամէն տեղ գայեր են թափառում: Այդ միջոցին հէնց մի քաղցած գայլ սարերից իջնում է և գալիս է այդ տեղից երեխին փախցնում է: Տան հաւատարիմ թուլէն (շունը) ետևից վազում է, գայլի բերանից երեխին խլում և տուն է բերում: Նոր պապիկը նկատում է, որ իւր թոռնիկը սենեակումը չէ, նորա ձայնը չի լսվում. իսկոյն դուրս է գնում, որ տեսնի, թէ ուր է նա, բայց ի՞նչ տեսնի. շունը դաշտից քաշ տալով բերում է երեսը մեղրով թաթախած երեխին: Հէքիաթն այստեղ վերջա-

ցաւ: Էն ժամանակից սկսած պապիկն իւր թոռ-
նիկին խտտած, կամ նորան վեր վեր թոցներով,
էս դանն է ասում:

Ձիւնն եկաւ քուլայ քուլայ,
Պապն ասաց, դանէն ուր ա,
Գէլն ասաց, հրէս տարայ,
Շունն ասաց, հրէս բերի:

Պոչիկ թուլւա,

Մեղրը կերար, պուլիկս ուր ա:

(Տ. «Գր. հմտ.» բան. § 1, 2, 3).

Լեզուի ծանօթութիւն.

Գլխատառ, վերջակէտ, հարցական:

Ի՞նչ ծայնատը էք խում այս բառերի վեր-
ջը. «պապն», «գէլն», «շունն», նոյնպէս և «հը-
րէս» բառի սկզբում: Լսում ենք «ը»:

(Տ. «Գր. հմտ.» բան. § 5).

Ո՞ր տեղ էք խում շեշտը այս բառերում.
«ձիւնը», «պապն», «գէլն», «շունն»: Վերջն-
թեր, և ոչ վերջին վանկում:

(Տ. «Գր. հմտ.» բան. § 7).

ԳՐԱԽՈՐ.

ա ո ո ո

ժ ի

պ գ ը

ի ի ի ի թ
ե ե ե ե

Թելագրել գրի առնել տալով, այսինքն ուղ-
ղագրութիւնը ստուգել տալով.

«Պապն ու թոռը»: «Մեղր ու կարագ»:
«Գէլն ու շունը»: «Մի պուլիկ մեղր»: «Ո՞վ կե-
րաւ մեղրը»:

Հետեւեալ բառերը գրել տալ և «ը»-ով և
առանց «ը»-ի—պապն, գէլն, շունն, հրէս:

(Տ. «Գր. հմտ.» գր. § 6).

Հաշել—յաջողութիւն: Հաշող շուն—յաջող
գործ: Աջ, աջող, յաջող: (Տ. բան § 6).

ԸՆԹԵՐՅԱՆՈՒԹԻՒՆ.

Ընդհանուր, զինգույն, զինգույն, զինգույն,

զինգույն, զինգույն, զինգույն, զինգույն,

Ընդհանուր, զինգույն, զինգույն, զինգույն,

Ընդհանուր, զինգույն, զինգույն, զինգույն,

Զիւն է գալիս փաթիլ փաթիլ,
Թուրքը աւսաց՝ *բանս վատ է,
Պառան ասաց՝ մոզիս կորաւ,
Գայլն ասաց՝ փորիս դեղ է:

(Տ. «Գր. հմտ.» ընթ. § 2, 3).

Մ.

«Ա Ր Ե Ի»

ԲԱՆԱԿԱՆՈՒՄ

Մի մանուկ փողոցում նստած՝ զուարճութեամբ նայում էր զիզի քարերին. էն քարերի վրայ արեւի շողքը ռանգ ռանգ գոյներով խաղում էր: Յանկարծ ամպն եկաւ փովեցաւ արեւի վրա, և շողքը քարերից փախաւ: Մանուկը տխրեց, ուզում էր որ արեւը էլի դուրս գայ ամպի տակից: Սկսեց արեւին դուրս կանչել, բայց ինչ օգուտ. արեւն իսկի նորա խօսքը բանի տեղ կը դնէր: Մանուկն ասաց. «բա որ էդպէս է, ես էնպիսի հազար ու մէկ բաներ պատմեմ քեզ, որ սիրտդ ճագի, երեսի քողդ վեր քաշես և դուրս նայես»: Եւ սկսեց ստից-դորթից դուրս տալ, թէ ան արեգակ, հէրն ու մէրդ եկել են, ախր թուր ու թուանք են բերել, ախր... ախր, ուրիշ էլի շատ յուլունքներ շարեց, մինչև որ արեգակը դուրս եկաւ, քարերն էլի պոպոկացին: Ահա այդ պատմութեան ոտանաւորը:

(Տ. «Գր. հմտ. բան.» § 1, 2, 8).

Արեւ, արեւ, եկ, եկ,
Զիզի քարին վեր եկ.
Գու հէր, քու մէր եկել է,
Թուր ու թուանք բերել է,
Գոմշու ոտին տուել է,
Դռան տակին հորել է,
Մուկն եկել է, հանել է,
Կատուն եղնէն վազել է:

Արտասանութեամբ չշփոթել «քարին» (գարին), «թուր» (դուր), «բերել» (փերել, պերել), «գոմշու» (կոմշու), «տուել» (թուել), «տակին» (թակին): (Տ. «Գր. հմտ.» բան. § 6).

Լեզուի ծանօթութիւն.

Լսեցէք, ես ինչպէս եմ արտասանում. մուկ-նեկել, կատու-նեղնէն: Եթէ գրէք էլի այդպէս կը գատէք, կը բաժանէք ձայնանիշ գրերը իրարից: Ո՛չ, պէտք է գրէք անբաժան (Տ. գր. § 5).

Ինչի առնելու համար կանխառուգութիւն.

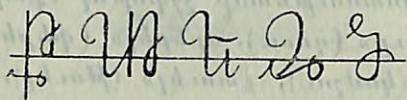
Ինչպէս կը գրէք «արեւ», «քարին», «վեր», «թուր», «բերել», «հորել» (ըէ, և ոչ ու, իսկ «հորել» բառի մէջ նաև ո և ոչ օ): Ինչպէս կը գրէք «տուել», «թուանք» (ու, և ոչ վել կամ յիւն): Ինչպէս կը գրէք «դռան» (ու, և ոչ ըէ): Ինչպէս կը գրէք ոտին («ո» և ոչ «փօ»): Հետեալ բառերի մէջ որ տեղ նէ և որ տեղ է է գրվում—«եկ», «եկել», «բերել», «տուել», «հորել», «հանել», «եղնէն», «վազել»: Այս բոլորը

միշտ մտքում պահել չէք կարողանալ, ուրեմն
գրելուց առաջ տարակուսականների փարատումը
ինձնից հարցրեցէք, որ սխալ չգրէք:

(Տ. «Գր. հմտ.» գրաւ. § 6):

Տարակուսելու առիթ առնող առաւելը հե-
տեւաներ են—ը, ո, օ, ո (մօ), ու վ ւ, ե է:

ԳՐԱԿՈՐ.

Քարին, արև, վեր, թուր, բերել, հորել, դ՛-
նան—դռան:

$S_{nL}E_L$, $[S_{nL}w]_p$:

በጠቅላይ፡

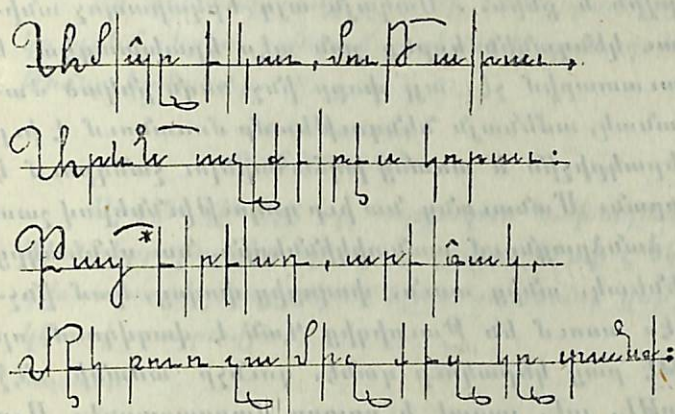
Նկ, եկեկ, բերեկ, տուեկ, հորեկ, հանեկ, եղ-
նեն, վաղեկ:

Զիզի քար, քու հեր, գոմշու ոտ, դըռան
տակիրն — դռան տակիրն, եհնէն վազել:

Ծոյլ մարդ. մենք մաղեցիներ. սիլ կերաւ. ձորի վաաստակ. երկու հաց. վրան լացին. հօրէս եկաւ. հաւի քարճիկ, տրուցիկ ճուտ—տուցիկ ճուտ:

(Կանխաւ պէտք է տեղեկանալ մ'իմ'իայն տարակուսականները, և ոչ թէ թեթեամտութեամբ նաև անտարկուսելին. զոր օր «կաթ» բառի մէջ ոչ մի տարակուսելի հնչիւն չկայ, եթէ այդ բառը ճիշտ ձայնով արտասանվի):

ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.

(С. «Гр. и др.» п. 2, 3).

Ռ. Պաշխանեան.

8.

«**U S N I**»

ԲԱՆԱԽՈՐ.

Կատուն սիրելի՞ թէ ատելի կենդանի է։ Նա ձեզ շատ է ուրախացնում, մահաւանդ իրա կայտառ մանրիկ ձագուկներով։ Երբ որ նա մկներ է բռնում, իւր զարհուրելի թաթով փսասակար միջատներին է շմեցնում, կծիկի հետ խաղ է անում, կամ գնտակ է գլորում, այդ բոլորը արդարեւ զուարճալի և սիրելի տեսարան է ներկայացնում։ Ուստի նորան չէք մոռանում կերակրել, նորա առջևը կաթ էք գնում, որ լակէ, ժամանակին ջուր էք տալիս, տաքուկ անդ էք պատ-

րաստում նորա և ձագերի համար, որ մէջը կրծ-
կըվին և քնեն... Սակայն այդ երկարապոչ անի-
րաւ կենդանին երբէք չան պէս երախտագէտ և
հաւատարիմ չէ, այլ փոքր ինչ նեղն ընկած ժա-
մանակ, ամենայն նենգութեամբ մոռանում է իւր
կերակրիչին և առանց խղճահարելու չանգրում է
նորան: Մանաւանդ նա իւր գողութիւններով շատ
է ձանձրացնում տանտիկիներին. նա սենեակից
սենեակ, տնից տուն, փողոցից փողոց, կամ ինչ-
պէս ասում են Թաւրիզից Վան է վազվզում, որ
եթէ բաց կերակուր գտնէ, դունչը ամանի մէջ
խոթէ, լզէ, լպստէ և բոլորը մաքրագարդէ: Այդ
պատճառով նորան միշտ հալածում, պատժում,
շերեփով են տալիս: Եթէ հարեանի բազից, զոր
օր. Աղաբէկի տնից ձեզ մօտ մի կատու գայ,
դուք ի՞նչ կանէք. կը խաղաք, կը զուարճանաք,
բայց էլի վերջը մի «փիշտ» կասէք և կը փախ-
ցնէք նորան: Այդպէս չէ. ահա լսեցէք մի այդ-
պիսի պատմութիւն.

Միօ, միօ,
Փիշօ, փիշօ,
Ո՞ւմ կատուն ես:
— Աղաբէկի:
Ի՞նչ ես ուզում:
— Չի՞ր ու չամիչ:
Ո՞ւմ կը տանես:
— Իմ ձագերուն:
Փիշտա՛, կորի:

Լեզուի ծանօթութիւն.

Նա գրատախտակի վրա մի նախադասութիւն
կը գրեմ երկու անգամ. տեսնեմ զանազանու-
թիւնը կիմանամք. (Տ. րան. § 2).

ում կատուն ես
Ո՞ւմ կատուն ես:

Արդէն գիտէք, որ հարցական նախադասու-
թիւնները ինչպէս պէտք է գրվին: Պէտք է սկսել
գլխատառով, հարցական նշան ստանան, վերջա-
կէտով աւարտվին:

Նկատել.

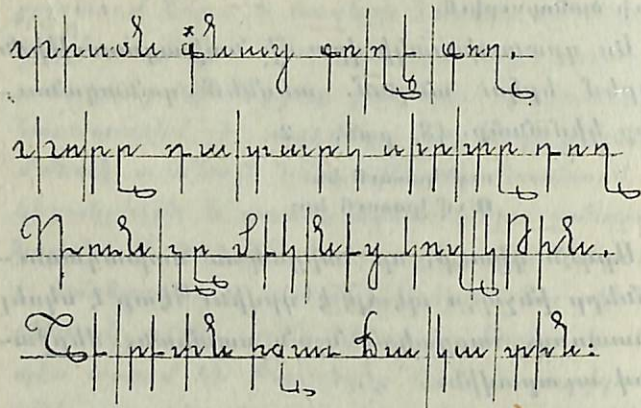
(կատու նես. դանէ նուրա. բայց ո՛չ՝ պու-
լիկ սուրա, այլ՝ պուլիկըս ո՞ւր ա):

ԳՐԱԿՈՐ.

Ո՞ւմ կատուն ես: Ի՞նչ կուզես: Ո՞ւմ կը տա-
նես: Ո՞վ կերաւ: Քանի՞ վազես: Դանէն ո՞ւր ա:
Պուլիկըս ո՞ւր ա: Պուլիկս ո՞ւր ա:

ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԻՒՆ.

փիշօ, փիշօ, * փաւաւ,
Քաւքիւ Թորչ, փաւաւ փաւ
Չիւն Թաթիւն Իրիւն պու
Քաւքիւ Թաթիւն Իրիւն պու

(Տ. ընթ. § 2, 3).

9.

«ՍԵՐՄԱՆԱՅՆ»

ԲԱՆԱԽՈՐ.

Տանը դուք ամենայն օր պատրաստ հաց ունիք: Բայց գիտե՞ք, թե ով է ցանում, հասցնում, հնձում մեր կերած հացի ցորենը և քաղաք է բերում, որ մենք մեր ճաշը վայելենք: Երկրագործը, գիւղի մշակը: Նա օր ու գիշեր իւր քրքրտինքով աշխատում է, և երանի է տալիս այն օրին, երբ որ կարկուտ չի թափվում, մորեխ չի գալիս, կամ դաշտի մուկը չի բազմանում: Նորաբոլոր կեանքը միայն ահ ու զոդ է և չարչարանք: Բայց ո՞ւմ համար նա այդպէս չարքաշ կեանք է վարում. դուք կարծում էք—միայն իւր

գլուխը պահելու համար. ոչ, նա հոգս է քաշում նաև օտարների, աղքատների համար, մինչև անգամ անբան անասուններին էլ չի մոռանում: Նա ուզում է, որ իւր աշխատանքով լիանայ և հայվանը, և թռչունը, և աղքատն ու ճամբորդ հիւրը, և իւր տանեցիք: Բայց ամէնից աւելի ցանկանում է, որ կուշտ լինին իւր ձօժերը, իւր զաւակները: Դուք որ ամենայն օր հաց էք ուտում, նոյնպէս մտածում էք ուրիշների համար: Ահա հիմի լսեցէք սերմնացանի աղօթքը, երբ որ նա սերմը հողին է յանձնում (Տ. բան. § 1, 2).

Օրհնալ Տէր մեր Յիսուս Բրիստոս.

Էս մէկ բուռը անասուն ու բոյունի բաժին,

Էս մէկն էլ անձաւ աղբափ, ճամբորդ զոնաղի բաժին,

Էս էլ իմ ձրժկների բաժին:

Դու ամօթալի չանես, Աստուած.

Դու իմ տուն ու դուռ շէն պահես,

Օրհնութիւն քափես այս արփէ. կանանչեցրու:

Ո՛վ Աստուած, բարով խեղով փաղեմ:

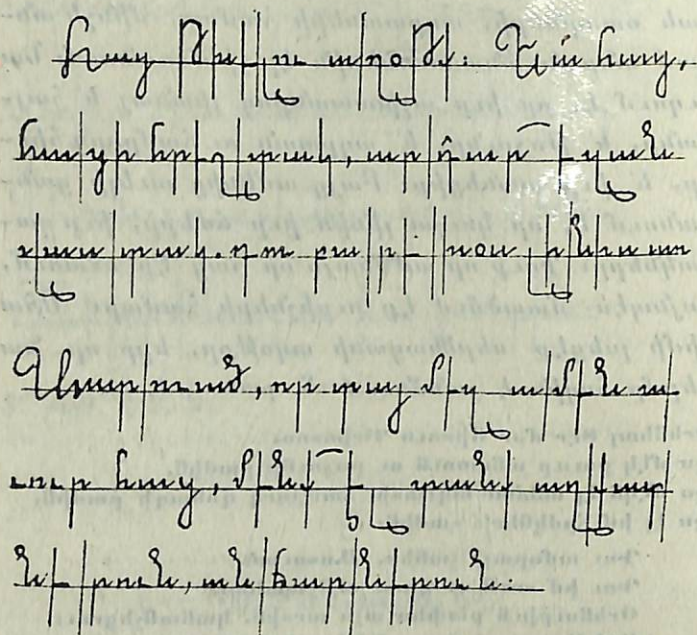
(Տ. բան. § 11).

Էս մէկ բուռը. մէկ բուռ ի՞նչ: Մէկ բուռ ցորենը: Իմ ձրժկներ իմ զաւակները: Դու ամօթալի չանես, Աստուած. ի՞նչը ամօթալի չանես: Իմ այս աշխատանքը: Կանաչեցրու. ի՞նչ: Կանաչեցրու իմ արար:

ԳԲԱԽՈՐ.

Բուռը, դուռը, արուղ, ծառը, թառը, մեռաւ:—Մէկ բուռ ցորենը: Իմ զաւակները: Օրհնիր աշխատանքս: Կանաչեցրու իմ արար:

(Տ. Գրաւ. 7, 1).

Ա. ղօթք, բա ըե'խօս, օրհ'նեալ, ա/-
մօ/թա/լի ճիս, օր, այս/օր:

[Այս եօթը բառերը արտագրել տալ: Արտա-
գրել տալիս հետեւեալ կերպով լուծել և գրել տալ—
ա (գրել ա), ղօ-ղօթ-ղօթք (գրել ղօթք). օ-օր-
օրհ—(գրել օրհ), նեա-նեալ—(գրել նեալ)]: [Ծայ-
րայեղ դէպքում վերջին վանկի գրութեան զըժ-
ուարութիւնը կարելի է այսպէս դիւրացնել ա-
եա-նեա-նեալ].

«ԽԵԼՔ ՈՒ ՄԻՏՔԸ ԽԱՂԵՐԻՆ ՏՈՒԸՍ ՀԱՐՍԻԿԸ»

ԲԱՆԱԻՈՐ.

Մի կին, որ տանը մանր երեխէք ունենայ,
իսկ դուրսը հանդում աշխատող ամուսին, որոնց
համար որ կերակուր պէտք է պատրաստէ, էլ
խաղալու և զուարճանալու ժամանակ կունենայ:
Ահա մի հարսիկ կերակուր է պատրաստել, որ
տանի տաք տաք հացնի հնձուր Մինասին,
բայց ինչ անէ մանր երեխերանց, որ տանը մե-
նակ են մնում, և ինչ անի հունցած խմորը, որ
պիտի թթուի, եթէ ուշանայ ճանապարհին: Ճա-
րը կտրած մտածեց վազէվազ գնալ հանդը, կե-
րակուր տանել և իսկոյն վերադառնալ մանր տը-
ղոց հոգսը քաշելու և ժամանակին հաց թխելու:
Այդպէս էլ արեց, դուռը փակեց, իսկ ինքը կե-
րակրի ամանը ձեռին՝ արագ արագ շտապեց դէ-
պի հանդը: Բայց ճանապարհին փորձանք պատա-
հեցաւ. տեսաւ որ մի ոսկի բզէզ ճպուռի պէս
այս տեղ այն տեղ թռչըտում էր օդի մէջ: Մեր
հարսիկը, այն ահագին կինը, սիրում էր խաղալ
ու շատախօսել պատահած տեղը: Թռչող բզէ-
զին տեսնելով՝ տաք կերակուրն էլ մոռացաւ,
Մինասին էլ մոռացաւ, երեխերանց ու խմորն էլ
մոռացաւ, և սկսեց ճանճի հետ ընկնել ու խա-
ղալ, և այդպէս մինչև մութ կոխելը դիմիմի
արեց: Ճաշը թողեց, որ սառչի, Մինասին թողեց,
որ շարունակ հունձը քաղէ, երեխերանց թողեց,

որ լաց լինին և սոված կենան, խմորն էլ թողեց,
որ քացխի: Ահա լսեցէք այդպէս խելքը կորցրածի
հրգը (Տ. բան. § 1, 2).

Զարկ, զմբուխտ եզնակ,
Ես խաղամ, դու զարկ:
Ճաշիկ, դու այտտեղ պաղի,
Մինաս, դու աճնտեղ քաղի,
Մարան, դու տանը լացի,
Խմոր, դու տաշտում քացխի.
Զարկ, եզնակ, ես էլ խաղամ:
Սրե մտաւ,
Մինչև իրիկուն գինինի:

Լեզուի ծանօթութիւն.

«Ճաշիկ, քու ճարը տես», «Մինաս, քու ճարը տես», «Մարան, քու ճարը տես», «խմոր քու ճարը տես»: Աւելի կարճ ախպէս կասենք. «Ճաշիկ, Մինաս, Մարան, խմոր ձեր ճարը տեսէք»:— Ե՞րբ «տես», և երբ «տեսէք». — Ե՞րբ ստորակէտներ:

ԳՐԱԽՈՐ.

Զիգարն ասաց. Տղէն տանը լաց է լինում: Անջիգարն ասաց. Լաց է լինում, թող լայ: Զիգարն ասաց. Կը մեռնի: Անջիգարն ասաց. Թող մեռնի: Ճաշիկ, Մինաս, Մարան, խմոր—ընդ ձեր ճարը տեսէք, իսկ ես դիրնիսի:

(Տ. «Գր. հմտ.» գր. էջ 2).

ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԻՒՆ,

«*Զմբուխտ եղնակ, ոսկի՛ եզնակ,
Զարկիր, խաղանք միա սին»:
—Ի՞նչպէս խաղանք, սիրուն հարսիկ,
Ճաշ ես տանում Մինասին:
«Մինասը թող իր *հուն/ձն անի,
Զառ *թևե/րդ, գուզարկիր»:

Եզնակն օգուժ խաղ է անում,
Հարսի *գլխով *պտըտում.
Հարսն ուզում է *նրան *բռնել
Տի՛նի՛նի՛նի՛նի՛ վազվզում:

Օրը *մթ/նեց. *հնձ/ուոր Մինաս
Սոված *մ/նաց դաշ/տու/մը,
Խեղճ երեխան լացից մեռաւ,
Խմորը քաց/խեց տաշտումը:

Յար. Թումանյան.

11.

«**ԾԱՂԿԱՔԱՂ**»

ԲԱՆԱԻՈՐ.

Ինչ որ մենք միմյան հետ անում ենք, այն բոլորը մեր ծաղկանոց է: Կուզե՞ք, որ այդ

ծաղկանոցից այժմ մի քանի լաւ լաւ ծաղիկներ
բաղենք:—Դուք յիշում էք—«Աշխատաւոր, վեր
կաց բանի»... Ի՞նչպէս կը գրէք աշխատաւոր բա-
ռը: Կը գրենք վանկ վանկ—աշ-խա-տա-ւոր: Լաւ.
մենք գիտենք «լոյս», ուրեմն և «լուսաւոր», գի-
տենք «վաստակ», ուրեմն և «վաստակաւոր». գի-
տենք «բանջար», ուրեմն և «բանջարաւոր». գի-
տենք «ոտ». «ձի», ուրեմն և «ոտաւոր», «ձիա-
ւոր». գիտենք «երես», ուրեմն և «երեսաւոր». գի-
տենք «շերեփ», ուրեմն և «շերեփաւոր». գի-
տենք «գլուխ», ուրեմն և «գլխաւոր» (բայց ոչ
«գլուխաւոր»). գիտենք «շապիկ», ուրեմն «և շապ-
կաւոր»: Հապա ի՞նչպէս կը գրէք յոտաւոր, վաս-
տակաւոր, բանջարաւոր, ոտաւոր, ձիաւոր, երեսա-
ւոր, շերեփաւոր, գլխաւոր, եւ շապկաւոր,—միթէ
դարձեալ բառերը վանկ վանկ/երկար բարձիկ լու-
ծելով: Ո՛չ, այդպէս չպէտք է գրէք. այլ այդ
բառերի վերջին կէսը լուծելու այլ ևս կարիք չու-
նիք, ամէնքն էլ արդէն յայտնի ասոր, ասոր, վեր-
ջաւորութիւն են: Այդ բառերից իւրաքանչիւրի
մէջ դուք տեսնում էք, որ կայ մի ըուն և մի
վերջատորութիւն: Հետեապէս դուք կը լուծէք բա-
ռի միայն բունը, իսկ վերջատորութիւնն արդէն ա-
ռաջին օրինակից գիտէք, և ուրեմն այն առանց
լուծելու անմիջապէս կը կցէք արդէն գրած բը-
նին: Ուստի նախ կարգացէք հետեալ բառերը,
որպէս զի սովորէք ջոկել նոցա միջի բունն ու
վերջատորութիւնը, իսկ ապա նաեւ գրեցէք այդ
բոլորը, ինչպէս որ ձեզ բացատրեցի (Տ. բան. § 7)

Դուք լաւ հասկացա՞ք իմ բացատրութիւնները,
ահա այժմ կը հասկանաք:

ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԻՒՆ.

(Այս անգամ դիտմամբ նախ կարդացնել ենք
տալիս, ապա գրել. և գրութիւն էլ—պարզ ար-
տագրութիւն է):

Աշ/խա/տա/ւոր: Լուս/աւոր, վաստակ/աւոր,
բանջար/աւոր, ոտ/աւոր, ձի/աւոր, երես/աւոր,
շերեփ/աւոր, *գլխ/աւոր, շապկ/կաւոր, բեռն/ա-
ւոր, թև/աւոր, թի/աւոր, ան/աւոր, ուխտ/աւոր,
շնորհ/աւոր, անց/աւոր, յանց/աւոր, բախտ/աւոր,
նենգ/աւոր, մտ/աւոր, երկր/աւոր, թագ/աւոր:

ԱՐՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆ.

Արտագրել տալ ընթերցանութեան բառերը:

(Արտագրութիւնն այնպէս պէտք է վարժեց-
նել, որ մանուկները նախ լուծեն և գրեն ըունը,
ապա գրածին անմիջապէս կցեն վերջատորութիւ-
նը, այսինքն առանց լուծելու, բարձրաձայն
յայտարարելով, թէ «յայտնի է գրութիւնը». գոր
օր. լու-լուս (գրել լուս)—աւոր («յայտնի» է և կը-
ցել գրածին ասոր). վա-վաս (գրել վաս)—տա-տակ
(գրել տակ)—աւոր («յայտնի» է և կցել ասոր) և
այլն:—Լուծելու ժամանակ պէտք է ուշադրու-
թիւն դարձնել և մի քանի բառերի առանձնա-
յատկութիւնների վրա, այն է՝ «բանջար» (բէ),
«ոտ» (փօ), «երես» (երկու եշ, «շերեփ» (նոյն-
պէս), «գլխ» (ըթ), «շապկ» (պէ և ոչ թէ փիւր):
(Տ. «Գր. հմտ.» գր. § 1).

«ՃՆՃՂՈՒԿ»

ԲԱՆԱԽՈՐ.

Ճնճղուկին մենք ասում ենք «ծիտ»: Ծիտը մեծ թռչուն է... Այդպէս էլ լորը շատ փոքր թռչուն է, որի համար ծիծաղով ասում են, թէ ատղահա մեծ զուշ է... Տանու հաւը, հնդկահաւը, կաքաւը, բազը, սագը, փասիանը—ամէնքն էլ մեզ սնունդ տուող թռչուններ են. ծիտն էլ այդպէս է... Ասած է—ծիտն ի՞նչ է, որ նրա եղն ի՞նչ ըլի. բայց անա լսեցէք մի երգ, որ մեզ պատմում է, թէ ինչպէս մարդկանց մեծ բազմութիւնը մի ճնճղկով լաւ քէֆ է արել: (Տ. բան. § 1, 2).

Կտուր ցոլեն փռեցի՝ չորցնելու համար,
Ճնճուկներն եկան ժողովան՝ ուտելու համար,
Քարը վեր կալայ խփեցի՝ սպանելու համար,
Ղասաբի դանակն ուզեցի՝ մորթելու համար,
Մեծ պղինձն ուզեցի՝ եփելու համար,
Ողջ բաղաբը մեծարեցի ուտելու համար:

Ա՛յ ճնճուկիկ,
Կարմիր տոսիկ,
Սպիտակ փորիկ,
Ուտեն կուտիկ,
Խմեն ջրիկ,
Սուտի եզրիկ,
Պստիկ մսիկ:

Լեզուի ծանօթութիւն.

«Յորենը փրեցի», «ճնճուկներն եկան», «քարը խփեցի», «դանակն ուզեցի», «քաղաքը մեծարեցի»—սրանք նախադասութիւններ են, որոնք պատմում և հաստատում են, թէ ի՞նչ փը-

ռեցի, ո՞վ եկաւ, ի՞նչ խփեցի, ի՞նչ ուզեց, ո՞ւմ մեծարեց: Հիմի ես ձեզ ուրիշ տեսակ նախադասութիւններ կասեմ: «Աշխատաւոր, վեր կաց բանի», սա էլ մի բան է պատմում, մի բան հաստատում. ո՛չ, սա հրամայում է—վեր կաց, մի՛քնիր: «Դանէն ուր ա», իսկ սա նոյնպէս հաստատում կամ հրամայում է. չէ, ո՛չ հաստատում և ո՛չ հրամայում է, այլ հարցնում է: Ի՞նչ նշաններով ենք որոշում նախադասութիւնները... (Տ. բան. § 12).

ԳՐԱԽՈՐ.

Հարցական նախադասութիւններ.

Ո՞վ կերաւ:

Քանի՞ վաղեա:

Պուլիկս ո՞ւր ա:

Ում կատուն ես:

Հրամայական նախադասութիւններ.

Վեր կաց բանի:

Ե՛կ, եկ:

Զիզի քարին վեր եկ:

Բաց երեսդ, արեգակ:

Փիշտա՛, կորի՛:

Զարկ, եզնակ:

Ճաշիկ, դու պաղի՛:

Հաստատական նախադասութիւններ.

Լուսացաւ:

Ծիտն է ծառին:

Կատուն մեռաւ:

Սիրտը ուզեց հաւի քարճիկ:
 Զիւնը եկաւ:
 Մեղրով լիքը քթոցն ես:
 Մէկբռն չամիչքեզ կը տանք:
 Շերեփն իջաւ ճակատին:
 (Տ. «Գր. հմտ.» գր. § 2, 3).

ԸՆԹԵՐՅԱՆՈՒԹԻՒՆ.

Ի/շիս բար/ճած տանձ, *խնձոր,
 ես *գնա/ցի Գո/մա/ձոր:
 Վե/րա/դար/ճիս մէ/կէլօր
 Ճամ/փին գար/կի մի մեծ լոր:
 Էդ աթ/դա/հա մեծ *ղշին
 Մի կերպ բար/ճի իմ ի/շին:
 Ու/րախ ուրախ ե/կայ տուն,
 *հնունք արի իմ որ/դուն:
 Էլ տիրացու, էլ տէրտէր,
 Սա/նա/հէր ու սանա/մէր,
 *հնքա/հէր ու կնքամէր,
 Քեօխ/վա/կին ու քեօխվամէր,
 Դուռ ու *դր/կեց, *խնամի—
 Էլ ի՞նչ *թուեմ մի առ մի—
 Եօթը հէրանք, եօթը մէրանք
 Թափանք էդ լո/րը կերանք.
 Հըմա կերանք, հըմա կերանք:

(Տ. ընթ. § 2, 3).

Ա. ք. Խնկոյեան.

«ԱՌԻԻԺԻ ԴԱՏԱՍՏԱՆԸ»

ԲԱՆԱԻՈՐ.

Շատ մարդիկ ուզում են երջանիկ, բախտաւոր, հարուստ լինել, լաւ կեանք վայելել, բայց ձեռքը ծալած նստում են և չեն աշխատում: Ո՞վ կը տայ մարդուն երջանկութիւն, բախտաւորութիւն, հարստութիւն... Աստուած,— ո՛չ: Աստուած մեզ արդէն ձեռք ու ոտք է տուել, խելք ու հանձար է պարգևել, խիղճ ու ազնուութեամբ է զարդարել մեր հոգին, որպէս զի ուրիշին չզրկենք, չկեղեքենք, ուրիշի դադած աշխատանքով չապրենք, չգողանանք, չյափշտակենք, մեր հալալ քրտինքի վաստակը վայելենք: Մենք մեր անձի յուսով պէտք է ապրենք: Բայց ահա կարդացէք մի անպէտք մարդու պատմութիւնը, որ գանձի յոյսերով և անիրաւութիւններով է ուզում ապրել:

ԸՆԹԵՐՅԱՆՈՒԹԻՒՆ. (Տ. ընթ. § 1, 2, 3).

Ե/ղել է մէկ մարդ, շատ հա/րուստ, ու/նեոր: Նա ծուռ-մուռ ապ/րելով, ինչ ունէր չունէր կերաւ, *նստեց դատարկ: *Տնից հաց մաց *կ/տր/վեցաւ. մէկ ձեռքը դրեց ծոցը, մէկ ձեռքը երեսին, չէր իմանում, թէ ի՞նչ անի: Ախ վախ անելով հալ/վում մաշ/վում էր:

Բա/րե/կամ/ներն եկան, *գլխին հաւաք/վեցան, և նոցանից ծերը առաւ ու ասաց. «դու մեղք ես գործել, քո գան/ձա/

տու/նը քե/զանից *խրտ/նել փա/խել է. վեր կաց, *գնա քո գանձա/տան ետև, գուցէ էլի *գտ/նես և ա/ռաջ/ուայ պէս բախտա/ւոր/վես:

Մարդը *գլխի ընկաւ, վեր կացաւ սար/ու քար ընկաւ, գիշեր ցերեկ իւր գանձա/տունը *փնտրեց: Մի գիշեր երա/զում տեսաւ, որ իւր գանձատունը, բարձր սարի վրա, *գլուխը *ծռած, *նստած է, և նա էլ ախ ու վախ է անում: Զարթ/նել/իս այն սարի ճա/նա/պար/հը *բռնեց:

Ճանապարհին մի ա/ռիւծ տեսաւ: Առիւծը մարդուն կան/չեց հարց/րեց. «Ո՞ւր ես գնում»: Մարդն ասաց. «Փնում եմ *գանձատունս *գտնեմ»: Առիւծն ասաց. «Ես գիտեմ, որ քո գանձատունը շատ գիտուն է. նորա/նից հարցրու, ես ինչո՞վ եմ հիւանդ, ահա եօթը տարի է չար/չար/վում եմ»: Մարդը խօսք տուեց, գնաց:

Շատ գնաց, քիչ գնաց, տեսաւ մի այգի, որ հազար *ն/մուշ *պտ/ղով լիքն էր. քանի քաղեց որ ուտի, տեսաւ որ լեղի են: Այգու տէրը *նշմա/րեց, այս մարդու վրա բարկացաւ, յետոյ հարց/րեց. «Ո՞ւր ես գնում»: Մարդն իւր դարդը պատմեց այգու տիրոջ: «Դէ, թէ որ այդպէս է, քո գանձատնից հարցրու, *իմ այգու դարմանն ինչ է, որ ինչ անեմ չանեմ, պտուղները

դառն են հասնում»: Մարդը խօսք տուեց, գնաց:

Գնաց, գնաց, հասաւ մէկ շէն-*շ/քեղ բեր/դին. *մտաւ մէջը, տեսաւ որ մէկ շա-հիլ աղջիկ պալատի մէջ ման է գալիս: Նա այս մարդուն հարց/րեց. «Եղբայր, դու այստեղ ի՞նչ բան ունիս». մարդն իւր գլխի եկածը պատմեց:

Աղջիկը դարձաւ ասաց նորան. «Ես շատ գանձ *հա/րս/տու/թիւն ունիմ, շատ մալ ու ապրանք. բայց մի ցաւ ունիմ, որ գիշեր ցերեկ վիշտ է *սրտիս: Թէ որ քո *գանձատ/նից ինձ համար մի ճար հարց/նես, ամենայն տեսակ բարու/թիւն կը տամ քեզ»: Մարդը խօսք տուեց, գնաց:

Գնաց, և ահա տեսաւ, որ իւր գանձատունը սարի *գլխին *նստել է: Բարեւ տուեց, նստեց. շատ գանգատ արեց, վերջը *ապրս-պրած բաների ճարը հարցրեց, ամէնի պատասխանն առաւ:

«Դէ, հիմի վեր կաց, գնանք», ասաց:

—Դու առաջ գնա, ես էլ կը գամ, ասաց գանձատունը:

Մարդը դարձաւ, առաջ այն աղջկան տեսաւ, ասաց. «Քո դեղն աչքն է, որ դու մէկ *կտրիճին ամուսնանաս, քո վիշտն ու ցաւը կանցնի»:

Եկաւ այգին, տիրոջ կանչեց, ասաց. «Որ առուից որ այգու ջուրը գալիս է, այն ա-

ուռի մէջ ոսկու հանք կայ, ոսկու *փշրանքը *ջրի հետ գալիս է, ծառերը ծծում են, դառնանում են: Կամ *ջրի առուն փոխիր, կամ հանքը փորիր և դուրս հանիր, *պտուղները կանուշանան»:

Եկաւ առիւծի մօտ, նստեց մարդը, պատմեց իւր գանձատան հանդիպումը, այգու տիրոջ ու աղջկայ բաները: Առիւծը հարցրեց. «Աղջիկը բեղլաւութիւն չարեց»: Մարդն ասաց. «Ինչպէս չէ, ասաց—Արի, դու ինձ առ, նստենք մէկ տեղ *Աստ/ծու բարութիւնը վայելենք:—Ես համաձայն չեղայ: Միթէ ձեռք ու *ոտքս կապէի և մի ծանր բեռի պէս աղջկայ հոգսն ու դժբաղդը քաշէի»:

Առիւծը հարցրեց. «Այգու տէրն ի՞նչ լաւութիւն արեց»: Մարդն ասաց. «Այգու տէրը ոսկու հանքերը հանեց, կօլօլ ոսկի դառան, ինձ տուեց: Ես չառայ, ասացի. Ո՞վ այդքան բան կը շարկէ և տուն կը տանէ»:

—Է՛, ասաց առիւծը, ինձ համար ի՞նչ դեղ ասաց: Մարդը պատասխանեց. «Քեզ համար էլ ասաց, որ եթէ մէկ անխելք մարդու գլուխն ուտես, կը լաւանաս»:

Առիւծը սորա ասածները օրինաւոր կերպով վեր դիր արեց, թաթը պարզեց, մարդու գլուխը *բռնեց, գետնով տուեց, *փշրեց կերաւ: Ասաց. «Ես իմ Աստուած, բեղանից էլ անխելք մարդ այս աշխարհում չեմ գտնի»:

— Դ Դ Բ Թ Գ Զ Է —

ԳՐԱԽՈՐ.

Գրի առնել տալ հետեւեալ բառերը—մարդ, եղբայր, ախպէր, բարձր, դարձաւ, գտնեմ, այգի, աղջիկ, առաջ, տիրոջ:

Բար/ութիւն, լաւ/ութիւն, դառն/ութիւն, ան/խելք/ութիւն, տխր/ութիւն, բն/ութիւն, հարստ/ութիւն, մարդ/ութիւն, անուշ/ութիւն, համ/աձայն/ութիւն, բար/ե/կամ/ութիւն, ծեր/ութիւն, բռն/ութիւն, եղել/ութիւն:

Բով/անդակ, այլ/անդակ, օթ/անդակ, կարկ/անդակ, ասպ/անդակ, սուրհ/անդակ, բարձրաւ/անդակ, սարաւ/անդակ,—քանդակ, վանդակ, բանդակ, Մ/անդակ/ունի:

Բեռն, բեռն/աւոր, բեռն/աւորութիւն. ահ/աւորութիւն, ուխտ/աւորութիւն, շնորհ/աւորութիւն, բախտ/աւորութիւն, մտ/աւորութիւն, թագ/աւորութիւն, մեղ/աւորութիւն, բռն/աւորութիւն, փառ/աւորութիւն:

Մէկ ստորակէտ, մէկ էլ վերջակէտ: (Տ. բան § 12, «բայց», «այլ»).

Ծոյլը սիրում է ուտել չի սիրում աշխատել: Սիրում է ուտել, քայլ ոչ աշխատել: Ուտեմ տիտեմ, նունում նանամ: Ով տուն չի շինել, տները բնովի գիտէ: Խօսքը հարստութիւնը չէ, խօսքը կառավարելն է: Խօսքը հարստութիւնը չէ, այլ կառավարելը:

Դու ասա, գնա, արա, կարդա, խաղա.

Նա կարդայ, զղջայ, հարստանայ, հաստանայ: (Տ. Գրաւ. § 1, 6, ընթ. 2):

«ՔԱՂՅԱԾ ՄԱՐԳՈՒ ՀԱՆԱՔՆԵՐԸ»

ԲԱՆԱԽՈՐ.

Երբ որ դուք քաղցած էք լինում կամ տըկ-
լոր նստած էք՝ շապիկ չունենալով, դուք ի՞նչ
էք անում: Դուք... միայն լաց էք լինում: Բայց
գիտե՞ք, թե ժողովրդեան մէջ քանի քաղցած ու
տկլոր մարդիկ կան: Կարծում էք ամէնքը նստած
արտասուքներ են թափում: Ո՛չ, շատերը հա-
նաքներով են միջնացնում իրանց սև օրը, մին-
չև որ գործ գտնեն և իրանց հալալ աշխատան-
քով ու վաստակով կարողանան ապրել: Ահա լսե-
ցէք, գեղացին նեղ օրին ինչ հանաքներով է կըշ-
տացնում իւր դարդակ փօրը.

Բարեկամներ մեր քէֆ հարցուցին,
Քէֆ չկար, տղերքը նստան, տխրեցին:
Ալիւր չունէին, որ խմոր հունցէին,
Հաց չունէին, գնացին թոնիր վառեցին:
Է՛, պէտք է ցանէինք, որ ցորեն հասցնէինք.
Գնացինք, դուռ ու դրկեց ժողովեցինք,
Երկաթ գտանք, մի խով շինեցինք:
Էն խովով մի հերկ շրջեցինք:
Թէ Աստուած ուզեց՝ ցորեն կունենանք.
Ցորնի արով մի ամբար շինեցինք:
Մկներն իմացան, ամբարը ծակեցին,
Միջի եղած չեղածը իստակ կրծոտեցին:
Թէ դարդակ էինք, էլի դարդակ նստեցինք.

— Էլ ի՞նչ քէֆ, էլ ի՞նչ ուրախութիւն:
Հայ, նա-նա, հայ, նա-նա-նա:

Հիմի լսենք օխտը տարուայ մաշած շապիկ
վէպը.

ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԻՒՆ.

Իմ շապիկը Գանջու թել է,
Շատ քրտնելուց ցափ փթել է.
Ախ, իմ շապիկ,
Վախ, իմ շապիկ,
*Միսս բաց է,
Ձան, իմ շապիկ:

Կուրծք-օձիքդ իստակ խաս է,
Կարիդ թելը բարակ կաղ է:
Այ, իմ շապիկ,
Կարմիր շապիկ,
Ի՞նչ շուտ եղար
Ծըւիկ, ծըւիկ:

Օխտը տարի քեզ հագել եմ,
Էս *մարմինս *պարտկել եմ:
Ախ, իմ շապիկ,
Ձան, իմ շապիկ,
Էլ ռնց հագնեմ
Ես քեզ հիմիկ:

(Տ. բան. § 12).

Յակ. Աղաբաբ.

ԳՐԱԽՈՐ.

Հաց կայ, բերան չկայ. բերան կայ, հաց
չկայ: Հաց կայ, ըայց ուտող չկայ. ուտող կայ,
ըայց հաց չկայ: Ուտող բերան: Մարդ կայ՝ հա-

զար արժէ, մարդ կայ՝ մէկ չարժէ: Մարդ կայ,
որ հազար արժէ, մարդ կայ, որ մէկ էլ չարժէ:
Սաղն ի՞նչ իմանայ՝ կաղն ինչ է: Սաղն ի՞նչ ի-
մանայ՝ թէ կաղն ինչ է:

Ով տեսաւ, զարմացաւ:

Ով տեսաւ, նա զարմացաւ:

Ինչ կուգես՝ արա՛:

Ինչ կուգես, այն արա՛:

Ընտրիր՝ որը որ կուգես:

Որը որ կուգես, այն ընտրիր:

Շապիկս կը մաշեմ, շապիկդ կը մաշես,
շապիկը կը մաշէ:
Շապիկս չեմ մաշի, շապիկդ չես մաշի,
շապիկը չի մաշի:

15.

«ՀԱՐՍԱՆԻՔԻ ԵՐԳԵՐ»

ԲԱՆԱԽՈՐ.

Մեր ժողովուրդը սիրում է բարեկենդանին՝
հարսանիքի օրերին՝ ուրախանալ, իւր զարդերը
մոռանալ, խաղալ ու երգեր ասել: Նա աւելի իւր
այգու, վարուցանքի երգ է երգում: Ահա այդ-
պիսի երգերից մէկը.

«Գնացէք տեսէք, ով է կերել այգին»:
Գնացին տեսան—այծն է կերել այգին.

Այծն ու այգին— — — ձեզ բարեկենդան,
մեզ բարի Զատիկ:

«Գնացէք տեսէք, ով է կերել այծին»:

Գնացին տեսան—գայլն է կերել այծին.

Գայլն ու այծը, այծն ու այգին—ձեզ բարեկենդան,
մեզ բարի Զատիկ:

«Գնացէք տեսէք, ով է կերել գայլին»:

Գնացին տեսան—սուրն է կերել գայլին.

Սուրն ու գայլը, գայլն ու այծը, այծն ու այգին
—ձեզ բարեկենդան,
մեզ բարի Զատիկ:

«Գնացէք տեսէք, ով է կերել սուրը»:

Գնացին տեսան—ժանգն է կերել սուրը.

Ժանգն ու սուրը, սուրն ու գայլը, գայլն ու այ-
ծը, այծն ու այգին— — — ձեզ բարեկենդան
մեզ բարի Զատիկ:

«Գնացէք տեսէք, ով է կերել ժանգը»:

Գնացին տեսան—իւղն է կերել ժանգը.

Իւղն ու ժանգը, ժանգն ու սուրը, սուրն ու գայ-
լը, գայլն ու այծը, այծն ու այգին—
ձեզ բարեկենդան,
մեզ բարի Զատիկ:

«Գնացէք տեսէք, ով է կերել իւղը»:

Գնացին տեսան—մուկն է կերել իւղը.

Մուկն ու իւղը, իւղն ու ժանգը, ժանգն ու սու-
րը, սուրն ու գայլը, գայլն ու այծը, այծն ու
այգին— — — ձեզ բարեկենդան,
մեզ բարի Զատիկ:

«Գնացէք տեսէք, ով է կերել մկան»:

Գնացին տեսան—կատուն է կերել մկան.

Կատուն ու մուկը, մուկն ու իւղը, իւղն ու ժան-
գը, ժանգն ու սուրը, սուրն ու գայլը, գայլն ու
այծը, այծն ու այգին— — — ձեզ բարեկենդան,
մեզ բարի Զատիկ:

«Գնացէք տեսէք, ով է տարել կատուն»:

Գնացին տեսան—հարսն է տարել կատուն.

Հարսն ու կատուն, կատուն ու մուկը, մուկն ու
իւղը, իւղն ու ժանգը, ժանգն ու սուրը, սուրն

ու գայլը, գայլն ու այծը, այծն ու այգին—
ձեզ բարեկենդան,
մեզ բարի Զատիկ:

«Գնացէք տեսէք, ով է տարել հարսին»
Գնացին տեսան—փէսէն է տարել հարսին.

Փէսէն ու հարսը, հարսն ու կատուն, կատուն ու
ու մուկը, մուկն ու իւղը, իւղն ու ժանգը, ժանգն
ու սուրը. սուրն ու գայլը, գայլն ու այծը, այծն
ու այգին— — — — — ձեզ բարեկենդան,
մեզ բարի Զատիկ:

ԸՆԹԵՑԱՆՈՒԹԻՒՆ.

Կրպօն խփէ, խեպօն խաղայ,
Ակլէ տիւկլէ տնազ է,
Էծիկ մէծիկ բզէզ է,
Օֆ, տիւֆ, նաղարայ,
Հար, բաբա, հարիսա.
Քաթիպի կօճակ,
Պինդ ֆօլօճակ,
Ճրթ, պրթ:

ԳՐԱԽՈՐ.

Կրպօ, խեպօ, օֆ.

Զօրք, զօր/ութիւն, զօր/եղ, զօր/աւոր, զօր-
անալ, զօր/անանգէս, զօր/ապետ, ան/զօր մեծա-
զօր, հ/զօր:

Սէր, սիր/ելի, Սիր/ական, ընկերա/սէր, ջա-
նա/սէր:

Երախտա/գէտ, տ/գէտ, զրա/գէտ, հնարա-
գէտ, ան/զիտ/ակ:

Տնա/շէն, քարա/շէն, շէն/անալ, շէն գիւղ,
շէն տուն:

Գէշ (վատ), գէշ/անալ, գէշ/ութիւն:

Գէշ (լէշ), գիշ/ատիշ:

Մայր—մէր, սանամէր.

Հայր—հէր:

Եղբայր—ախպէր:

Վայր ընկնել—վէր ընկնել:

Գայլ—գէլ:

Ծայր—ծէր:

Զայն—ձէն:

Երեխայք—երեխէք:

Այս, այդ, այն—էս, էդ, էն:

Այծ—էծ:

Յոյս, յուս/ալ, յուս/անատութիւն, Յուս/իկ,
ան/յոյս:

Արձակ, համ/արձակ, ընդ/արձակ, արձակ/ել.
յարձակ/վիլ:

Բարձ, բարձ/ել, համ/բարձել, Համ/բարձում:

Գոհ, գոհ/ութիւն, դժգոհ:

(Տ. գրթ. § 4, բան. § 7, ընթ. § 4).

16.

«Ջ Ր Ա Ղ Ա Յ»

ԲԱՆԱԽՈՐ.

Դուք տանը տեսել էք ձեռքի աղալու քա-
րերը. կարելի է ջրի փին մեծ ջրաղացն էլ տե-
սել էք (անա պատկերը): Այն տեղ կան երկու
մեծ տախտակ քարեր, որ երկանաքար են կոչ-

վում և ջրի ուժով պտտվում են, ամբողջ շէնքը
դղրդեցնում են: Մէջը ձագարածն փոս կայ, ուր
ցորեն են լեցնում, իսկ երկանաքարերը իրար
հետ քսվելով՝ ցորենը աղում են, փոշի են դառնո-
ւում, և այդպէս տկի բերանից անդադար ալիւր է
դուրս թափվում:

Վերին տախտակ՝ թրխկ թրխկ,
Ցածրի տախտակ՝ վրխկ վրխկ,
Մէջն է տուտուց տուտուտուզ,
Տըկի բերան վըզ վըզ:

(Տ. բանաւորի բոլոր §§-ը)

ԳՐՈՒԹԻՒՆ.

Ջրադացի համար ասում են.

Տրտինգ կանի դամաճ դամաճ,
Աշխարհ կուտի կամաց կամաց:

Նրա քարերի համար էլ ասում են.

Երկու սար,
Կրծում են իրար:

Փշրանք, զրկանք, լուտանք, մաղթանք, ա-
ղաչանք, պաղատանք, արհամարհանք, զգուանք,
տականք, տանջանք, չարչարանք:

Ծուռումուռ, հաց մաց, բարբառ, սարսուռ,
արհամարհանք, սպառսպուռ, պէսպիսութիւն,
սուսուփուս, ծփծփալ, չափչփել, խաղխղել, թափ-
թըփել, զլխէիզլուխ:

Հանելուկ, բագուկ, տաքուկ, փափուկ, տըզ-
րուկ, ջրջրուկ, հեղուկ, մանուկ, հարցուկ, շշուկ,
յատուկ, կապուկ:

(Տ. գրութեան բոլոր §§-ը).

ԸՆԹԵՐՅԱՆՈՒԹԻՒՆ.

Մի տուն ունինք, տան նման չի.
Գետի ափին, մեծ ժայռի տակ,
Կրկրգած է մէնը-մէնակ:
Գիշեր ցերեկ բայդուշի պէս
Ձայն է հանում, գոռում այսպէս—
Թըճճիկ, չըճճիկ,
Վը շա, ճը շա...

Առուն բարձրից ցած է թռչում,
Պատը ծակում, միջոքն անցնում:
Յատակումը դղրդոց է,
Շրրումփոց ու թըրըխկոց է:
Տան մէջ երկու ուժեղ գազան,
Մինը տակին՝ միւսը վրան,
Առիւծի պէս մոնչում են,
Իրար ըրելի կրծոտում են...
Մրանք մարդ չեն, ոչ արջ, ոչ գայլ,
Ինչ էլ որ տաս, քիչ է դարձեալ,
Հարամի են իսպառ քաղցած,
Էլ չեն լսում ոչ խօսք, ոչ լաց:
Դուրս են մղում իրանց փորից
Կերակուրը, փոշի դարձած...

Այժմ ասէք, այդ ի՞նչ տուն է,
Որ մինչ այսօր էլ կանգուն է:

Այ. Արարատեան.

(Տ. ընթերցանութեան բոլոր §§-ը).

17.

«Կ Ա 2 Ա Ղ Ա Կ»

ՔԱՆԱԽՈՐ.

Սպիտակախառն սև փետուրներով կաշաղա-
կին շատ անգամ տեսնում էք: Այդ թռչունը շատ

Երկայն տուտ ունի, ուստի դրա համար ասում են.

Ո՞ջան եկաւ,

Գազը ետքին:

Դա ագուաների պէս ամենայն բան ուտում է—միջատ, ճճի, խղունճ, մուկ, գէշի միս, սերմեր, բակլա, սիսեռ և այլն: Եթէ մի փայլուն բան գտնի—պղնձի կտոր, ապակի, գդալ—առնում փախցնում է: Զարմանալի կերպով մարդու ասած խօսքերն է կրկնում, միշտ չաշանակի պէս կարկաչում, կամ կայ-կայ է ասում, կամ՝ չկայ-չկայ: Նա դռնէդուռ ընկնում է իւր չկայ-չկայ աղաղակն է հանում, յետոյ գայրանում և վշտացած ձայն է տալիս «չկայ-չկայ»... Այսօր պէտք է կարգանք ու գրենք այնպիսի ոտանաւորներ, որոնք կաշաղակի, Գորտերի և Ճախարակի պէս ձայներ են հանում:

ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԻՒՆ.

Այ չաշանակ

կաշաղակ,

Սիրուն թռչնակ,

Սարսարակ,

Ի՞նչ ես ընկել դռնէ դուռ,
Բազ ու պարտէզ ու կտուր.
Եւ մտքումդ էդ ի՞նչ կայ:

Քանի՞ ճշաս,

Կրչ-կրչաս—

«Չկա-չկա»,

Չկա, չկա...»

Մէկ էլ յանկարծ

Չայրացած,

Աւելի խիստ,

Անհանգիստ,

Երկար պոչովդ շարժելով,

Ի՞նչ ես բացում կտուցդ

Եւ վրդոված հոգուցդ

Ձայն ես տալի

Վշտալի—

«Չկա-չէ, չէ

Չկա-չէ, չէ...»

Յակ. Աղաբաբ.

ԳՐԱԽՈՐ.

Թելադրել, կանխաւ ուսումնասիրելով բառերի ուղղագրութիւնը («Քենդին» — գլխատառ, եշ, ռա և այլն):

ԿՈՐՏԵՐԻ ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ:

«Քեռին մեռել է, քեռին մեռել,

մեռել է, մեռել է»:

—Ե՞րբ, ե՞րբ, ե՞րբ:

«Մէ...կէ...կէլ օրը, մէկէլ օրը»:

—Ղոթթ, ղոթթ, ղոթթ:

Մէկը գրատախտակի վրա է գրում, ամէն֊
քը համեմատում են և սրբագրում սխալը:

Հետեւեալը արտագրել տալ.

Ճըլվըստ, ճըլվըստ, ճախարակ.

Ես հաստ մանեմ, դուք՝ բարակ,

Ես մեղր ուտեմ, դուք՝ կարագ.

Շատ մանողին շալ շապիկ,

Քիչ մանողին չիթ շապիկ:

Յար. Թումանյան.

Ամէն մի վանկը հանդարտ ձայնով ուսումնասիրել, թէ մէջն ի՞նչ տարակուսական տառեր կան, ի՞նչ նշան (ստորակէտ, վերջակէտ, շեշտ և այլն), երբ գլխատառ, երբ նոր տող, և ապա թէ ըստ այնմ անթերի գրել: Համեմատել, ստուգել:

18.

«Ա Ի Ա Գ Մ Կ Ն Ի Կ»

ԲԱՆԱԻՈՐ.

Մկան համար ասում են.

Հողէ լուլա,

Մսէ գիւլա,—

որովհետեւ հողի գոյն ունի և գիւլի պէս արագ վազում է (գնդակի պէս սրանում է): Նորա մասին շատ գուարճալի պատմութիւններ կան. ահա այն պատմութիւններից մէկը կարդացէք:

ԸՆԹԵՐՅԱՆՈՒԹԻՒՆ.

Աւագ մկնիկ խաթունը լեչաքը քաշեց գլխին և գնաց: Ճանապարհին ով պատահեց, հարցրեց. «Խէր ըլի, աւագ մկնիկ, այդպէս շտապով ուր ես գնում»: Նա ամէնին էլ պատասխանեց. «Գնում եմ մարդ ճարելու»: Ամէնքն էլ ասացին. «Գնա, Աստուած յաջողի»:

Գնաց, գնաց, վերջապէս թագաւորի աքլարը թռաւ եկաւ առաջը և ասաց. «Խէր

ըլի, աւագ մկնիկ, այդպէս շտապով ուր ես գնում»:

—Խէր բարին վրէժ ըլի, գնում եմ մարդ ճարելու:

«Արի, ինձ ան»:

—Ինձ ինչով կը պահես:

«Կտուցովս»:

Մէկմէկու հաւանեցին, գնացին եօթնօր, եօթը գիշեր հարսանիք արին, պսակեցան:

Հարսանիքը պրծան. աքլարը գնաց քճէճ անելով դադում ճարելու, աւագ մկնիկն էլ մտաւ թոնիր, որ վառի: Թոնրի կրակը կը պաւ, աւագ մկնիկը մնաց թոնրի մէջ, եղաւ ճրժտիկ-վրժտիկ:

Աքլարը երեկոյեան տուն եկաւ, տեսաւ որ աւագ մկնիկն ընկել է թոնիրը, եղել է ճրժտիկ-վրժտիկ: Գնաց կատարը կտրեց, մոխիր ցանեց գլխին ու նստեց:

Կաշաղակն եկաւ, տեսաւ, ասաց. «Աքլարիկ, դու ինչո՞ւ ես կատարկտրիկ, մոխրաթաթախ»:

—Օհ, աքլարիկ կատարկտրիկ, մոխրաթաթախ. աւագ մկնիկն ընկաւ թոնիր, եղաւ ճրժտիկ-վրժտիկ:

Կաշաղակի փետուրները թափվեցան. գնաց նստեց ծառի վրէն:

Ծառիկն ասաց. «Կաշաղակիկ, դու ինչո՞ւ ես թևաթափիկ»:

—Օհ, կաշաղակիկ թևաթափիկ, աքլարիկ կատարկտրիկ, մոխրաթաթախ. աւագ

մկնիկն ընկել է թոնիր, եղել է ճրժտիկ-վրժտիկ:

Ծառը կտորվեցաւ, ընկաւ քարի վրա: Քարն ասաց. «Ծառիկ, դու ինչո՞ւ ես ճղակոտոր»:

— Օհ, ծառիկ ճղակոտոր, կաշաղակիկ թեւաթափիկ, աքլարիկ կատարկտրիկ, մոխրաթաթախ. աւագ մկնիկն ընկել է թոնիր, եղել է ճրժտիկ-վրժտիկ:

Քարը գլորվեց, գնաց ծովը:

Ծովն ասաց. «Քարիկ, դու ինչո՞ւ ես գլոր-մլոր»:

— Օհ, քարիկ գլոր-մլոր, ծառիկ ճղակոտոր, կաշաղակիկ թեւաթափիկ, աքլարիկ կատարկտրիկ, մոխրաթաթախ. աւագ մկնիկն ընկել է թոնիր, եղել է ճրժտիկ-վրժտիկ:

Ծովն էլ մէկէնմէկ բրորաւ:

Հովիւր նորա դէմ ելաւ և ասաց. «Ծռ-վիկ, դու ինչո՞ւ ես բրոր-մրոր»:

— Օհ, ծովիկ բրոր-մրոր, քարիկ գլոր-մլոր, ծառիկ ճղակոտոր, կաշաղակիկ թեւաթափիկ, աքլարիկ կատարկտրիկ, մոխրաթաթախ. աւագ մկնիկն ընկել է թոնիր, եղել է ճրժտիկ-վրժտիկ:

Հովիւն այս որ լսեց, ոչխարներն անտէր թողեց, սուգ անելով գնաց: Մաքին *մկկալով ետեւն ընկաւ, մխիթարեց, թէ «դարդ մի արա», դարձրեց բերեց, եօթն անգամ պտտեց ոչխարների բոլորը և ասաց.

«Աւագ մկան կողի վրա,

աւագ մկան կողի վրա,

աւագ մկան կողի վրա»,

այսինքն, թէ «դուք ողջ լինէք, թող կատուն դարդ անէ»:

ԳՐԱՆՈՐ.

Խաթունը գնաց էրիկ ուզելու:

Բախտը բերաւ, լաւ մարդ գտաւ:

Մարդը դադում էր, կինը կառավարում էր:

Յանկարծ խաթունը ճրժտիկ-վրժտիկ եղաւ:

Արեգակը սևացաւ, ամէնքը սգուորեցան: Էլ ո՞վ մնաց, որ չմղկտաց: Մաքին մըկըկաց, թաղեց մկան, մեր աւագ մկան:

Էն հանաքին ի՞նչ ասեմ, որ կէսը դորթ չէ: Մուկը ծակը չէր մանում, ցախ աւելն էլ պոչիցը կապեցին: Կատուի խրոխրուալը մկան հոգեհանգիստ է:

19.

«ԱՅԲՈՒԲԵՆԸ»

ԲԱՆԱԻՈՐ.

Մենք սովորել ենք զրել և կարգալ մեր բոլոր տառերը: Նոցանից աւելի հեշտ են հնչվում ձայնաւոր տառերը, որք են՝

ա ե է ը ի ու օ կամ օ

իսկ մնացածները, ըստ ձայն տառերը, առանց ձայնաւորի օգնութեան չեն հնչվում, զոր օր. ըննր բառերի մէջ մենք հնչել ենք բա (բան), բէ (բեր), բը (բըշտիկ), բի (բիծ), բու (բու), բօ (բողկ), բայց երբէք առանց ձայնաւորի չենք

հնչել, որովհետեւ չի հնչվի: Իսկ որովհետեւ բո-
լոր տառերը թուով շատ են, իւրաքանչիւրը մի
մի անուն է ստացել, որպէս զի միւսներէց հը-
նար լինի զանազանելու. մէկը կոչվում է այբ,
միւսը բեն և այլն. դուք այդ անուններն ին-
ձանից շատ անգամ էք լսել, և դուք էլ արդէն
մի և նոյն կերպով անուանել կարող էք: Դուք
միայն մի բան չգիտէք—այդ անունների կարգը:
Տեսնո՞ւմ էք այս գիրքը, սա բառարան է: Մեր
բոլոր բառերը սորա մէջ ժողոված կան, բայց
մէջը ի՞նչպէս գտնենք ուղած բառը: Սորա մէջ
կայ և ես կարող եմ գտնել «առաւօտ», «մեղր»,
«կաշաղակ», «աւագ», «մկնիկ», իսկ դուք գրա-
նել չէք կարողանայ, որովհետեւ տառերի կարգը
չգիտէք... Ուրեմն սովորենք այբուբենի կարգը, որ
կարողանանք բառարանների պէս գրքեր գործա-
ծել:

Այսօր ես ձեզ կը սովորեցնեմ միայն առա-
ջին 10 տառերի կարգը, միւսների կարգը՝ ու-
րիշ անգամ: Ահա սկզբի տասը տառը գրում եմ.

ա բ գ դ ե զ է ը թ ժ
այբ բեն գիմ դա եչ զա է ըթ թո ժէ

Հիմի ես ձեզ կը թելադրեմ, թէ ինչպէս մի
գիծ երեխայ ուսումնարանում դժուարանում էր
«այբուբենը» սովորել, այդ պատճառով անգուլթ
վարժապետից ծեծ էլ էր ուտում, մինչև որ մի
հնար գտաւ անունները մտքում պահելու: Այդ
հնարը խենդ ու խելառ խօսքեր էին, կամ գծի

բանաստեղծութիւնը: Բայց առաջուց մի քանի
բառեր հասկացնեմ ձեզ—ղմբեմ, ջոխին, հագիր,
եսիր, սախատ, քուրք, ուվմհ:

ԳՐԱԽՈՐ.

Գիծ տղի բանաստեղծութիւնը լսեցէք.

Այբ, Բեն—գլխիդ դմբեմ:

Գիմ, Դա—ջոխին հագիր ա:

Եչ, Զա—կաց ու հագա:

Է, Եթ—խաղս մնաց եդ:

Թո, Ժէ—մէկ բանի չաժէ:

Ինի, Լիւն—իծանս եկան տուն:

Խէ, Ծա—կարդացողն էծ ա:

Կեն, Հո—եսիր չեմ հօ:

Չա, Ղատ—մնացել եմ սախատ:

Ճէ, Մէն—ամէն, քոռանայ ով ձեռք չի վերց-
նի մեղմէն:

Յի, Նու, Շա, Ո, Զա, Պէ, Զէ, Ռա—սոված
մեռայ:

Սե, Վե, Տիւն, Բէ—ծանր է:

Յո, Հիւն, Փիւր, Գէ—իշի քուրք է:

Օ, Ֆէ—ովմէհ, գլուխս տռաքեցաւ:

Խաչ. Արովեմ.

Այժմ կարդանք, թէ ինչպէս գայլը ուսում
է առել:

ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԻՒՆ.

Եկան, գայլի ձագը բռնեցին ու տարան,

գիրքն առաջ դրին, որ կարդայ, ուսում
առնէ:

Ասացին. «Ասան այլ»: Ասաց. «Այժ, փո-
րիս դեղ է»:

Ասացին. «Ասան ընն»: Ասաց. «Բաղ, ե-
րանի տեղն իմանամ, բռնեմ բաղը»:

Ասացին. «Ասան գիմ»: Ասաց. «Գառը,
լաւ գիտեմ դրա համը»:

Ասացին. «Ասան դա»: Ասաց. «Դմակ, հա-
անուշ դմակ»:

Ասացին. «Ասան ծչ»: Ասաց. «Ես ե՞զ, ե-
զը մի քիչ զօրեղ է, բայց նրա միսն էլ հա-
մեղ է»:

Ասացին. «Ասան զառ»: Ասաց. «Զարնեմ,
զենեմ, մորթեմ, քերթեմ, լափեմ»:

Ասացին. «Ասան է»: Ասաց. «Էջն էլ գէշ
չէ, էն էլ կուտենք»:

Ասացին. «Ասան ըթ»: Ասաց. «Ը՞, ըն-
տանի կենդանի, ամէնն է պիտանի. ուղտ,
ծի, ջորի, հորթ ու կովը թող ճանապարհը
մոլորի, իմ ճանկն ընկնի»:

Ասացին. «Ասան թոռ»: Ասաց. «Թ՛ճ-թ՛ճ,
մոռացել եմ ոչխարը, թող մի պատահի,
տես ո՞նց կը գզգզեմ»:

Հէնց որ ասացին. «Ասան ժէ», տեղից
վեր թռաւ, թէ «Ժամանակ չունեմ, շուտ
արա՛, հէր օրհնած. հրէն ոչխարի հօտը անց-
նում է. իմ ի՞նչ բան է այր-ժէ-մէ-ուս, ես հօ-
բաղցած մեռայ»:

20.

«ԱԶԱՏ ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԵԱՆ ՓՈՐՉ»

(Կարդացածը պատմել սալ եւ կարեւոր բաները գրել սալ)-

ՀԱ. ԴԱՆ-ԴԱՆ

Ճոճը ծառէն գցած է,
Բեխէս մէջը քնած է,
Վարդն երեսին փռած է,
Ծուծուկ, ծուծուկ քրտնած է:

Դիմաց մորի ես, բեխա,
Շէկ չորի ես, բեխա,
Հօրը մուշտակ ես, բեխա,
Մօրը շուշտակ ես, բեխա:

Բաղ ու բախշա ես, բեխա,
Ծալած բոխշա ես, բեխա:
Աստծու տունը շէն կենայ,
Հա դան դանի, դանդանի:

Բամաթանց Ս.

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԱՆՊԵՐՔ

Արի գնանք, եզր ջան,
Համ վար անենք, համ էլ ցան,
Աշխատանքի օրերը
Հրէս եկան, մօտեցան:

Գուժանը դու կը քաշես,
Մաճկալդ էլ կըլեմ ես:
Էն գլխիցըն էս գլուխ
էս փեշակն է պահել մեզ:

Ե. Աղաբար.

Մ Ա Ս Տ Ա Ն Ը
(այծ)

Կըտի-կըտի Մաստանը,
Կըտիկը մտաւ բոստանը:
Ոտով մարգը տըրեց,
Գլխով հորը փորփրեց.
Ծուկ-ծուկի վեր ելաւ,
Իր պոչի հետ խաղ արաւ:
Բոստանչին էլ դուրս թռաւ,
Չար այծիկին ձեռք անաւ.
Տըւեց, տըւեց, տուր-տըւեց,
Չանը վրէն քրքրեց.
Քամուն տըւեց մապերը,
Տեղից հանեց պոզերը,
Հանած պոզերի տեղը
Լըցրեց աղ ու տաքդեղը:
Քոլիկ դարձաւ Մաստանը,
Էլ չէր մտնում բոստանը:

Ար. Խնկոյեան.

Մ Ի Տ Բ

Ծընգը, մընգը,
Փուշիկ տուի, լօշիկ առայ,

Լօշիկ տուի, գառնիկ առայ,
Գառնիկ տուի, հարսիկ առայ,
Հարսիկ տուի, սագիկ առայ,
Սագիկ առայ, աշուղ դառայ,
Ծընգը, մընգը,
Ծիւ, ծիւ:

Յովհ. Թումանեան.

Բ Ա Ռ Ա Խ Ա Ղ

Պօղոսն ու Պետրոսը բառախաղի էին տա-
լիս: Պօղոսը վարժված էր, իսկ Պետրոսը
նոր էր սովորում:

Ահա թէ ինչպէս էին խաղում:

Պօղոս. Պետրոս, ասան տղանը:

Պետրոս. Տունը:

—Քեզ կծի շունը: Ասան դուռը:

—Դուռը:

—Ընկնիս ջուրը: Ասան պաս:

—Պաս:

—Ուտես թանէ սպաս:

—Էլ չեմ ասում. հիմի ես կը հարցնեմ
քեզ:

—Լաւ, հարցրու:

—Ասա ծիւ:

—Ծիւ:

—Ուտես մախոխ:

—Այդ չեղաւ, Պետրոս: Ես ասում եմ
ծիւտ, դու ասում ես մախոխ. ինչպէս կա-
րելի է. տեսնում ես նման չեն:

Ղ. Աղայեան.

ՊՍՏԻԿՆ ՈՒ ԼԽՏԻԿԸ

Դաշտի մուկը հսկայ ու չաղ,
Ագին երկար, ինքը ղօշաղ,
Մօտենալով մի օր մի տան,
Տեսաւ պստիկ վտիտ մրկան.
«Պահ, քո տունը Աստուած շինի,
Էդպէս պստիկ մուկ կը լինի...
Էդքան նիհար, հալից ընկած
Աշխարհումս դեռ չի եղած:
Հարուստ տան մէջ տաք ամբարում
Թաղաւորի կեանք ես վարում.
Ուտում ես միշտ կարագ ու եղ,
Կրծում շաքար ու նուշ համեղ:
Իսկ ես խոպան, ցուրտ դաշտերում
Հաղիւհաղ եմ ապրուստ ճարում.
Բայց տես, քեզնից մեծ եմ, հսկայ,
Ինչպէս լիտիկ էլ մուկ չկայ...» —
«Մի պարծենար, իմ աչքի լիս,
Մէկ նայի՛ր, թէ ով է դալիս»:
Նայեց էն կողմ դաշտի մուկը,
Տեսաւ կատուին — ցամքեց թուրը:
Պստիկ մուկը իսկոյն փախաւ,
Իր նեղ բնում շուտ թաղ կացաւ.
Շատ աշխատեց լիտիկ մուկն էլ,
Բայց չկարաց ծակը մտնել:
Կատուն վազեց կաղիկ-կաղիկ,
Բռնեց դաշտի մրկան չաղիկ:
«Բանջի, կանչեց տան մրկնիկը.
Պստիկն է լմա, թէ լիտիկը...»

Յար. Թուրամբեան.

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾՆԵՐ

ԳՐԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

ՀՄՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

(«Արարատ»).

Մեզանում տակաւին պարզ չեն պատկերացնում մի առ մի այն բոլոր հմտութիւնները, որոնք գրագիտութեան ուսուցման ինկական պսակ պէտք է դառնան: Գրագիտութեան մը հմտութիւններով վերջնական անդիւնք է երևում—շատերի համար մութ է ֆուլում այս ինդիւրը, ուստի նոքա՝ փոխանակ ամիսների՝ ճիշդ տարիներ են գործ գնում վարժ գրել-կարդալ տալու համար, այն եւ ոչ միշտ յաջողութեամբ: Ապա ուրեմն, ուսուցիչը գիտակցաբար պէտք է ըմբռնէ մայրենի լեզուի այն հմտութիւնները, որոնք ուսման առաջին ամիսներում, կամ գէթ առաջին տարուայ ընթացքում, աշակերտների կատարեալ արուեստ պէտք է դառնան, և որոնք այնուհետեւ հաստատուն հիմք պէտք է կազմեն ուսումը անսայթաք և առանց ընդմիջումների առաջ տանելու համար: Ահա տալիս ենք այն հմտութիւնների ամփոփ պատկերը:

Ա. ԲԱՆԱԻՈՐ ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ.

1. Աշակերտը վարժութիւն է ստանում հասկանալ կապակցեալ խօսքը և անձամբ եւ արտայայտել նոյնը բանաւոր լեզուով:
2. Նա վարժվում է յօդաւոր, շեշտեալ, շնորհալի աղոթանովութեամբ բարձրաձայն խօսել:

3. Նա կարող է յօդուածոյ խօսքը լուծել նախադասութիւնների, նախադասութիւնները բառերը վանկերի, վանկերը հնչիւնների:

4. Նա վանկի մէջ որոշում է ձայնաւորը (երկար ձայնը), նախադասւ և վերջադասւ բաղաձայնները:

5. Նա որոշում է ը կիսաձայնը միւսներէից:

6. Նա րա ախանջը և բերանը վարժված է նմանաձայն հնչիւնների զանազանութիւնները իրարից որոշելու (նուրբ, միջին, թաւ):

7. Նա որոշում է գլխաւոր վանկը երկրորդականներից (մասնիկներից, ածանցներից, հոլովական և խոնարհման յանգերից), և գիտէ թէ բառակազմութեան դէպքերով, շեշտը փոխադրվելով՝ մեծ մասամբ վերջին վանկի վրա է հանդէտ:

8. Նա գիտէ, որ «կու գայ», «գնում է», «կասէ» անբաժան է արտասանվում իսկ շեշտը «գնում է», «մարդը» բառերի մէջ վերջընթեր է, ուրեմն չպէտք է ասել—«գնում է», «մարդը»:

9. Նա որոշում է բառակազմութեան վանկերը արտասանութեան վանկերից—ներքին ազդմամբ, և ոչ թէ այլ անուններով. նա որոշում է բառի արմատը նախադասւ և վերջադասւ մասնիկներից: զոր օր. «արհամարհանք» բառը ըստ հարկին կը լուծէ և՛ այսպէս՝ արհ-հարհ-հանք, և՛ այսպէս՝ արհ-արհարհ-անք, որով միշտ այն գիտակցութեամբ անսխալ կառաջնորդվի թէ նոյն իսկ դժուարագոյն և ամենաբարդ բառերը կազմված են փոքրագոյն և լաւ յայտնի անդամներից կամ օրգաններից:

10. Նա գիտէ և որոշում է փոփոխող մասանց բանի հանգամանքները՝ եզակի և յոգնակի, դէմք, ժամանակ, եղանակ, ներգործական և կրաւորական ձևեր:

11. Վերլուծական հարցմանց վարժութիւններով (հոլովական հարցումներով, ապա և որպիսութեան, տեղական, ժամանակական և այլ պարագաները հետազո-

տելով) և առաւելապէս ներքին զգացումից առաջնորդվելով՝ սովորել է իմանալ նախադասութեան մասանց փոխազարձ յարաբերութիւնները:

12. Նա որոշում է պատմական (հաստատական և ժխտական), հրամայական (ողոքական) և հարցական խօսքը յօդուածոյ բանի մէջ: Գիտէ, որ նախադասութեան մէջ «բայց», «այլ» երբեմն ղորութեամբ է իմացվում:

Բ. ԳՐՈՒԹԻՒՆ.

1. Նա կարող է իւրաքանչիւր ըստ ըստ հնչման գրել, բայց ի հարկէ ինչպէս որ լեզուի սովորութիւն է (մանաւանդ տարակուսելի բաղաձայնները). նոյնպէս ևս գրի է առնում նաև փոքրիկ նախադասութիւնները իւր գիտեցած անշեղ կանոններով, բայց ոչ բոլորովին առանց օգնութեան (ուսուցչի կողմից):

2. Նորան ծանօթ են տրոհութեան նշանները՝ վերջակէտ, ստորակէտ, բուծ, միջակէտ, հարցական, երկար, շեշտ, չակերտ, և բայականաչափ գիտէ գոցա գործածութիւնը:

3. Նա գիտէ թէ խօսքի սկզբին և ամենայն վերջակէտից յետոյ պէտք է գլխատառ նշանակվի, թէ կան մի քանի բառեր, որոնք միշտ այդպիսի գրով են գրվում:

4. Նա արդէն սկսել է բառակազմութեան կանոնի համեմատ գրել և մի գաղափար ունի կորուսման և փոփոխման մասին. եթէ զոր օր. գրում է «սիրեմ», այնուհետև գիտէ, որ «տէրը» այլ ևս ինչ տառով չի գրվի. եթէ գրել է «հայր», այնուհետև անշախտ պիտի գրէ «հէր» և ոչ թէ «հեր». կամ եթէ գրել է «սխալ», նորան չի շփոթի ու հնչիւնի կորուստը և համարձակ կը գրէ «սխրել»:

5. Նա գիտէ՞ թէ արտասանած «որ նոր» պէտք է գրվի «որն որ» և թէ երբեմն անբաժան արտասանածը պէտք է գրել բաժանված (կու գայ, գնում է, կ'ասէ):

6. Նա գիտէ, թէ «ը» կիսաձայնը գրելիս երբեմն չի նշանակվում, և թէ «յ», «ո», և «ւ» նշանագրերը ղանազան գործածութիւն ունին: Այսպիսի տարրեր գրութեանց համար մի մի յարացոյց բառեր մտքի մէջ տպաւորած ունի, որոնց յիշողութեամբ առաջնորդվում է, երբ որ միասեռ բառեր է գրում. նա զօր օր. ա-սում է, թէ «յորդոր» բառը գրվում է որպէս «Յիսուս», իսկ «հաստ» չի գրվում որպէս «Յիսուս»:

7. Նա յուշատետրի մէջ հետզհետէ հաւաքում է «օ», «է», «յ», «ւ», «ո» բառերը (բայց ոչ «ո», «ե», «հ», «վ», «ը» բառերը):

Գ. ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԻՒՆ.

1. Արդէն գրութեան վարժութեանց ժամանակ նա սովորութիւն է արել իւր ձեռքով ամէն մի գրածը անմիջապէս կարդալ, և այդպէս կարդալով նկատել ընթերցանութեան կանոնները:

2. Նա գիտէ, թէ ինչպէս պէտք է կազմէ վանկը, գտնելով նախ ձայնաւորը, ապա և բաղաձայնները (աւելի լաւ՝ եթէ կարողանայ ամբողջ վանկը անմիջապէս կարդալ, առանց դիմելու կազմութեան հատ հատ մանրամասնութիւններին): Գիտէ թէ նախընթաց բառի վերջին բաղաձայնը արտասանվում է հետեւալ բառի սկզբնական ձայնաւորի հետ ի միասին (որն որ), թէ երբեմն բաժանվածը միասին պէտք է արտասանվի (կու գայ, գնում է, կ'ասէ), թէ շեշտը երբեմն լսվում է վերջընթեր վանկի վրա (գրում է, մարդը). գիտէ թէ «ը» կիսաձայնը շատ անգամ գորութեամբ պէտք է իմացվի և թէ «յ», «ե», «ո», «ւ», և այլևայլ երկբարբառները քանի տեսակ են կարդացվում, ուստի աշխատում է

ճշտութեամբ կարդալ: Նա ճանաչում է նմանապէս տարակուսելի բաղաձայնները:

3. Նա սովորութիւն է արել բարձրաձայն կարգաւ միայն այն, ինչ որ կանխաւ լուռ պատրաստելով է գրել: Գիտէ տրոհութեան նշանների գորութիւնը և ըստ այնմ ելեէջներ է տալիս իւր արտասանութեան:

4. Նա նորանով է արագացնում լուռ պատրաստութիւնը, որ աւելի մտադրութեամբ քննում է արմատական վանկը, իսկ մասնիկներն արդէն հարեւանցի հայեացքով ճանաչում և շուտ կարդում է: Նա զօր օր. «անիշխանութիւն» բառը փոխանակ ծայրէնծայր հաւասարապէս մանր դիտելու, բաւական կը համարէ մտադրութեամբ քննել «իշխան», մասը, իսկ «ան», «ական» և «ութիւն» բաղադրութիւնները արդէն յայտնի են իրան իւր նախկին վարժութիւններից, հետեւապէս դիւրութեամբ կը ճանաչէ և չի դժուարանայ անմիջապէս կարդալ:

ԳՐԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ԴԵՍՍԻՄԵԴՈՒԹԵԱՆ

ՏԵՍՈՒԹԻՒՆԸ

(Անբարատից՝ համառոտաձև)։

Գրագիտութիւն ասելով՝ սովորաբար հասկանում են կարդալ-գրել, իսկ ոմանք աւելի՛ ճշտելով՝ ասում են գրել-կարդալ՝ բայց մենք այդքան էլ բաւական չհամարելով պնդում ենք, որ գրագիտութիւնը պէտք է սովորեցնէ խօսել-գրել-կարդալ։ Ուրեմն նախ՝ բանաւոր վարժութիւն, ապա նորա վերայ հիմնած գրաւոր վարժութիւն, վերջապէս այդ երկուսից բոլրած ընթերցանութիւն։ Այս կարգով էլ այդ վարժութիւնները ստորև կը նկարագրենք, իսկ առ այժմ համառոտակի ցոյց կու տանք նոցա երկու նախապատշաճ տուութիւնները։

Ամենայն ուսում, շատ կամ քիչ բացառութեամբ, բարդ բնութիւն ունի։ Դասատուի գլխաւոր հմտութիւնը այն բանում պէտք է երեւայ, որ նա աշխատէ ճիշտ ըմբռնել ուսուցանելիքի բարդութիւնը և չփորձէ մի անգամից աւանդել յախուտն կերպով ամբողջը, մինչև որ ամբողջութեան մասերը մէկը միեւնից յետոյ ջոկ ջոկ պարզօրէն չլուսաբանէ։ Արդէն Պլատոնն ասել է. «Իւրաքանչիւր անգամ—միայն մի բան»։ Մեր նախապատրաստութիւններն այդ խորհուրդն ունին։

Մեզանում սովորութիւն է դառել գրագիտութեան հետ ի միասին և միատեղ սկսել տառերի ձևացնելը։ Բայց այստեղ միացած է հանդիսանում երկու գործ։ Այլ է այն գործը, թէ ինչ տառ պէտք է գրվի, երբ որ արտասանում ենք բառի մէջ սէ, ըէ, ալը, և այլ է միւս գործը, երբ որ պահանջվում է այդ տառերի ձևագրութիւնը կամ գծագրութիւնը։ Հետևապէս, որպէս զի շփոթութիւններ առաջ չգան և գլխաւոր գործը

չդանդաղանայ, պէտք է տառեր ձևացնելու արուեստը փոքր ինչ առաջ ձգել, ինչպէս որ մենք արել ենք։

Դանք երկրորդ նախապատրաստութեան։ Որպէս զի գրագիտութիւնը կանոնաւոր կերպով և անսայթաք առաջ գնայ, մանուկը շատ շուտ պէտք է ըմբռնէ լեզուի յղարարչութիւնը, այսինքն թէ իւր խօսած լեզուն յօդերի ունի, կատարեալ ջէնքի կազմութիւն ունի, որոնք են՝ նախադասութիւն, բառ, վանկ, հնչիւն։ Այս յօդերը հասկացնելու համար, հարկաւ պէտք է գործածել նշանագրեր կամ տառեր։ Եւ մեր ուսուցիչները հէնց սկզբից դիմում են բարդ գրելի գործածութեան, որով դարձեալ աշխատութիւնը կրկնապատկւում է—մի կողմից յղարարչութիւն, միւս կողմից բարդ ձևագրութիւն։ Ուստի մենք նախադասութիւնները, բառերը, վանկերը, հնչիւնները ձևացնելու համար՝ առ ժամանակ գործ ենք ածում զծել, աղեղներ և կէտեր։

Մենք այս նախապատրաստութիւնները գտել ենք բուն գրագիտութեան ուսումից, եւ ուրեմն եթէ ուսուցիչը աւելորդ գտնէ նախապատրաստութիւնը, կարող է անմիջապէս գլխաւոր գործին դիմել, եթէ յայտնի իւր հմտութեան վերայ, առանց նախապատրաստութեան դիմելու։

Այժմ նկարագրենք երեսուրդ վարժութիւնները։

ԲԱՆԱՄՈՐ վարժութիւն։ Այս վարժութեանց նիւթը չպէտք է լինի հաս ու կտոր, անկապ նախադասութիւնների կուտակութիւն, ինչպէս որ սովորական այլ բնարաններումն է, այլ սերտ միութիւն կազմող ամբողջութիւն, այսինքն մի կատարեալ մանրապատում, և այնքան կենդանի կերպով ձևացած, որ իւր բովանդակութեամբ գրաւէ մանկան ուշադրութիւնը, մանաւանդ քաջալերէ նորան իւր բերանը բանալու և լսածը վերստին պատմելու։ Պէտք է միշտ ի նկատի դնենալ, որ լեզուն սոսկ բառեր չպէտք է սովորեցնէ, այլ մտքեր տայ և մտքեր ծնանէ։ Եթեթը պէտք է ազգային հանճարի և ժողովրդական մտածողութեան ծրարունգ լինի, քանի որ մարդու զարգացումը նախ և առաջ իւր ազգի զարգացման արժատներից է ծագում։ Բնարժութիւնը պէտք է կառարվի ազգային վսեմ գրականութեան ամբողջութիւնից, և ոչ թէ այս կամ այն անհատ բանաստեղծից, որ միշտ միակողմանի է և եր-

բէք ամբողջ ազգի հոգին լրիւ ներկայացնել չի. կարող: Թէպէտեւ նիւթի ընտրութեան ժամանակ հաւատարիմ պէտք է մնալ մանկավարժական այն սկզբունքին, որ ասում է, թէ «մերձաւորից հեռաւորին», սա-կայն նախ այն պէտք է քաջ կշռել, թէ մանկան սիրտը ինչ է համարում իւր համար մերձաւոր, և ինչ՝ հեռաւոր: Երկինք, արեգակ, աստղեր—ահա նորա սիր-ձաւորը. իսկ եթէ ուղեւորը հէնց առաջին օրուանից նորա խելքը սրել՝ զննել տալով սենեակը, աթոռները, վառարանը, կատուի ոտքերի ուրքանութիւնը, այսինքն նորա մտադրութիւնը դարձնել տալով ամենահասարակ և առօրեայ հանգամանքների վերա, անշուշտ այդ հնար-ներով չեն արձակվի նորա կաշկանդված լեզուի կա-պերը: Ուսումնորանում ամենայն բան սովորեցնել ոչ հնարաւոր և ոչ կարևոր է. մի մասը միշտ պէտք է թողնել, որ մանուկը ինքն իւր նախաձեռնութեամբ ստանայ տան, փողոցի, հասարակութեան մէջ:

Լեզուի անմիջական տպաւորութեան առաջին հե-տեանքն այն պէտք է լինի, որ նա սովորեցնէ խօսելը. լսածը անմիջապէս այնպէս պէտք է ազդէ, որ լեզուն շարժվի, վարժապետի պատմածը աշակերտի լեզուն պէտք է բանայ: Բայց այդ ժամանակ ուսուցիչը պէտք է հարկ եղած չափը պահպանէ—ոչ կուտակէ, և ոչ բե-րան բանալը զլանայ: Մի անկապ և անկենդան նախա-դասութիւն երբեք ոգի չի տայ աշակերտին, որ այնու-հետեւ նա էլ ձգտէ մի և նոյնը իւր բերանով կրկնել: Իսկ եթէ մանուկներին պատմվի այնպիսի պատմու-թիւններ, որ նոցա ուշքը լարեն, միտքը գրաւեն, այն ևս եթէ պատմվի մի քանի անգամ—իցէ թէ այն ժա-մանակ արձակվին նոցա լեզուի կապերը:

Ուսուցչի հոգսը այն պէտք է լինի, որ աշակերտն արդէն այս աստիճանում հետզհետէ սովորէ և վարժվի խօսել կազմով, խօսքի անդամները տրոհել շտրկաւի կերպով, պահպանելով քերականական նշանները, մնացորդ և վայելուչ արտասանութիւն: Աշակերտը ուսուցչից սովորում է փոքրիկ ոտանաւորներ, առակա-ւոր ասացուածներ, մանրապատումներ, նախ մաս առ մաս, ապա և ամբողջութեամբ, բայց ոչ թէ մի մի բառ եւ մի մի նախադասութիւն լսելով և ապա անմտա-բար թուրթակելով, այլ իմաստի ամբողջութեան ազ-

գումը ստանալով: Հատ հատ աշակերտի խօսածներին պէտք է յաջորդէ խմբովին արտասանութիւնը: Բայց որպէս զի իմաստալից խօսուածքի ճանապարհը բացվի, որպէս զի խօսածը մի և նոյն ժամանակ ուղիղ արտա-սանութեամբ և որոշ հնչմամբ կատարվի, պէտք է հէնց բանաւոր վարժութիւններում լեզուի ձեւերի նա-կացումը յաջողեցնել. իսկ այս նպատակով պէտք է որ մի և նոյն նիւթը կրկին մատակարարվի, այսինքն յա-տուկ, առանձին և ջուկ վարժութիւններով, ուրեմն բովանդակութիւնն ու արտայայտութեան ձևը՝ իւրա-քանչիւրը զատ վարժութիւններով պէտք է աւանդվի: Մանկան միտքը միշտ արթուն պահելու համար, պէտք է խուսափել խուսափել տաղտուկ, միակերպ, կցկը-տուր խօսքերից, և անդադար լսեցնել միայն կատարեալ արտասանութիւն—յօդարաշխ և վայելուչ տրոհու-թեամբ:

Նախ քան դրութեան վարժութիւններին անց-նելու, դարձեալ յիշեցնում ենք, որ աշակերտը լաւ պէտք է ըմբռնէ լեզուի յօդարաշխութիւնը, մանաւանդ առ այժմ աչքի առաջ պէտք է ունենալ լսած և խօսած բառերը: Մեր նպատակն է աշակերտին զգացնել և զանազանել տալ այն հնչիւնները, որոնցից որ կազ-մված է լսած ու արտասանած բառը. և այս պիտի լի-նի այն արմատը, որ տեղից որ պէտք է ծլի գրու-թեան վարժութիւնը:

Հնչիւնների յօդաբաշխութեան համար երկու ճա-նապարհ կայ—մեքենական եղանակ և լեզուի նախա-մանոց ներքին կազմի թիւր ցուցանող եղանակ: Եթէ մանուկը ամբողջ բառը նկատէ որպէս հնչիւնների անբարեկարգ կոյտ, նա «կենդանութիւն» բառը կը փորձէ լուծել շարունակ՝ գլխից մինչև տուտը և կը կար-գայ «կ-ե-դ-ն-ա-ն-ու-թ-ի-ն», «կ-դ-ա-ն-ու-թ-ն», կամ դայ «կ-ե-դ-ն-ա-ն-ու-թ-ի-ն», «կ-դ-ա-ն-թ-ի-ն» և այլն, մինչև որ վար-գուցէ և «կ-թ-ա-ն-թ-ի-ն-ա-ն» և այլն, մինչև որ վար-ժապետի օգնութեամբ ուղղէ և ճշտէ իւր սխալները: Այս կը լինի մեքենական եղանակ, այսպէս է եղել այդ-ժէ-ձէ-ռայի եղանակը, այսպէս է և այսօր հնչական եղա-նակը: Այդպիսի խառնաշփոթութիւններից զերծ մնա-լու համար, պէտք է գտնել տալ բառի յօդերը, բառի վանկերը, որոնց մէջ օրգանական արմատ են կազմում ձայնաւորները: «կենդանութիւն» բառի հնչիւնները

զգալի կացութեան համար՝ նախ շեշտում ենք ճայնատրոնները (ե-ա-ու-իւ), ապա ուշադրութիւն ենք դարձնում իւրաքանչիւր յօդի նախադաս և վերջադաս բաղաձայների վրա և ստանում ենք չորս վանկ (կենդանութիւն): Ուրեմն մանուկը՝ դեկը ձեռքն՝ զգուշանում է խութերից: Ահա այս է երկրորդ տեսակի յօդաբաշխութիւնը կամ օրգանական լուծումը: Այսպէս պէտք է վարվել այն պատճառով, որ ինչպէս գիտենք՝ բառը ոչ թէ հնչիւնների խառնուրդ է, այլ յօդաւոր կազմակերպութիւն, ուր որ ձայնաւորը կենդանի է, իսկ բաղաձայնները կազմում են յօդի սահմանները: Այս տեսակի յօդաբաշխութեան մի օգուտն էլ այն է, որ բաղաձայնները չեն արտասանվի բռնի կերպով անշատված կամ հակառակ իրանց բնութեան, այլ միշտ անբաժան, իրանց կազմիչ ձայնաւորի հետ ի միասին և հետ կցորդած: Եթէ աշակերտը զոր օր. «մուկ» բառը լուծէ, հարկ չը կայ, որ հնչիւնները զատ զատ նշանակէ և անբնական կերպով քաշքուտէ. այսինքն՝ մմմ... առանձին մունչէ և կկկ... առանձին կակաղէ. այլ վերոգրեալ եղանակով այսպէս կը հեգէ՝ ու, մու, մուկ, կամ ու, ուկ, մուկ:

Հէնց որ աշակերտը վարժութիւն ստանայ լեզուի մէջ բնական յօդերը ճշտիւ որոշել, նա կը հասկանայ, թէ հնչող լեզուն կարելի է տեսանելի և երևելի կացութեան, այսինքն պայմանական նշաններով գրել:—

ԳՐՈՒԹԻՒՆԸ հէնց սկզբից այնպէս պէտք է աւանդվի, որ մանուկը սովորէ իւր բանաւոր խօսքը գրելով գրողմէլ, Կիրը իբրեւ խօսքի սպասաւոր նկատելով: Այսպիսի գիրը, որ յղացած միտքը ճշդիւ և անշիտթ գրի է առնում, անշուշտ լեզուի ձևերի ծանօթութեամբ է կատարվում, հետևապէս ուսուցչից ոչինչ չպէտք է գրել տայ, մինչև որ հարկաւոր ծանօթութիւնը չի տուել:

Նախ և առաջ չմոռանանք, թէ ինչ որ աշակերտը խօսում է, այն ևս տալորում է գրել, և ինչ որ գրում է, այն ևս անմիջապէս կարդում է, հետևապէս գրութեան վարժութիւնների ժամանակ՝ նա կազմում է իւր գրելու և կարդալու ալբերնարանը: Ապա ուրեմն հարկաւոր է, որ նորից տեսարակը միշտ մաքուր և կարգին պահվի:

Հին ժամանակներում մեր այրուքները մեծ կատարելութիւն պէտք է ունենար, այնպէս որ այն ժամա-

նակ գրութեան համար միայն մի կանոն կարող էր լինել—գրիր՝ ինչպէս որ հնչում է: Իսկ ժամանակով ձայների արտասանութիւնը փոփոխութիւններ է կրել. այժմ մենք մի ձայնի համար մէկից աւելի նշաններ ունինք, կամ զանազան ձայների համար՝ մի և նոյն նշան ենք գործ դնում: Այսպէս. բացվում է սխալների դուռը, ուր համբաւները կարող են շփոթել յ և հ—օ և ո—ն և է գրերը մի և նոյն ձայն նշանակելիս, կամ տարբեր ձայների համար կը պարտաւորվին մի նշան գործ դնել, զոր օր. է, ու, յ նշանները, որոնք մերթ ձայնաւոր կամ կիսաձայն են և մերթ բաղաձայն. նմանապէս մի քանի բաղաձայններ իրանց սեպական նշաններով չեն գրվում, զոր օր. աղջիկ, եղբայր, մէջ, մարդ, կարգ, ուր որ յ, ջ, ք, դ, գ գրերը հնչվում են որպէս լւ, չ, պ, թ, ք: Ապա ուրեմն մեր այժմեան ուղղագրութիւնը լոկ միայն ուղիղ արտասանութեամբ չի առաջնորդվի, այլ արտասանութեանը օգնական պէտք է հասնի քերականութեան սկզբունքը, որ աւելի աչքին նշմարելի կարող է դառնալ, քան ահանջին՝ լսելի:

Ապա լեզուն ցուցանում է այնպիսի առանձնութիւններ, որոնք աւանդութիւններ են: Մենք միակերպ անխտիր արտասանում ենք լոււէր, լոււ, վիււս, բայց երեք զանազան նշաններ ենք դնում մի և նոյն ձայնի համար (ու, է, վ): Այսպիսի գէպերի նկատմամբ, մանուկը սովորութիւն պէտք է ստանայ, նախ քան գրելու, կանխաւ տեղեկանալ ուսուցչից կամ բառարանից, թէ իւրաքանչիւր բառի աւանդական ձևը ո՞րն է:

Ապա ուրեմն, գրութեան արուեստով այսպէս հաստատ հիմք դնելու համար բաւական չէ, որ աշակերտը սուր լսողութեամբ ըմբռնէ ուսուցչի արտասանածը և ինքն էլ գեղեցիկ առողջանութեամբ նմանէ նորան, բաւական չէ այն կանոնը, թէ գրիր՝ ինչպէս որ հնչում է. այլ հարկաւոր է հէնց սկզբից հասկացնել նորան և միւս երկու կանոնները՝ ա) գրիր բառակազմութեան համեմատ և բ) հաւատարիմ եղիր աւանդութեան: Այս նպատակով առաջ դրանք ձեռքի, որ բանաւոր վարժութեանց ժամանակ յարմար գէպերում գրաւոր լեզուի ծանօթութիւններ աւանդվին, որպէս զի հաւանական սխալների առաջն առնվի:

Լեզուի գլխաւոր մասն է կազմում բառերի ծա-

նոթութիւնը, որոնց թիւը անասման է: Անթիւ բա-
ռերի ծանօթութիւնը չի կարող գրութեան ուսման նպա-
տակ լինել: Բայց բառերն ունին ընդհանուր ձևեր, ո-
րոնք կազմվում են յատուկ եղանակներով. ահա այդ
տեղեկութիւնները պէտք է մատակարարվին: Զոր օբ-
մեր բառերի մէջ «ա» հնչված ձայնը գրվում է զանա-
զան կերպով—կամ ա ձայնաւոր նշանով կամ այ երէ-
բաբառ գրով: Ով որ այս հանգամանքը գիտէ, նա
ունի ուրեմն գրաւոր լեզուի ծանօթութիւն: Բայց եթէ
հարկ լինի մի անծանօթ բառ զրնել, այդքան ծանօթու-
թիւնը չի օգնի, որովհետև տակաւին չգիտենք, թէ այն
երկու տեսակ գրութիւններից որը ուղիղ կը լինի առա-
ջիկայ դէպքում: Մնում է ուրեմն մի մեծ աշխատու-
թիւն յանձն առնել, այն է այնպիսի բառերի աճադին
աղիւսակ կազմել, որոնք որ գրվում են ա ձայնաւորով.
և նոցա անձայր շարքը յիշողութեան մէջ տպաւորել.
նոյնպէս մի երկրորդ աղիւսակ ևս կազմել, ուր կը
մտնեն այ երկբաբառով կազմած բառերը. բայց այս
կը լինի անօգուտ և սխալ ընթացք: Բաւական է, եթէ
սկզբում աշակերտը մի քանի ծանօթ բառերի օրինա-
կով սովորէ ա հնչիւնի զանազան գրութիւնը, իսկ ժա-
մանակին և ուսման շարունակութեան թողնէ, որ հետըզ-
հետէ բազմացնէ այդպիսի բառերի պաշարը: Ոչ նը-
ւազ սխալ կը լինի և այն կարծիքը, իբր թէ յիշեալ
ծանօթութիւնը ոչինչ գործնական նշանակութիւն չու-
նի, եթէ անծանօթ բառի ուղղագրութեան տարակոյսը
չի լուծում: Մինչդեռ նորա օգուտը մեծ է. այն օրուա-
նից, երբ որ աշակերտը յիշեալ ծանօթութիւնը ստացել
է, նորա մէջ արթնել է մի զգացում, մի հմտութիւն,
որը որ առաջ չկար, այն է՝ այնուհետև նա միշտ ըս-
կսում է մտադրութեամբ գննել և տպաւորել ամենայն
պատահող ա ձայնի գրութիւնը: Նա տարակուսող է
դառնի, ուստի հարկաւոր դէպքերում կամ ուսուցչից
կամ գրքից տեղեկութիւն կառնէ, որպէս զի սխալներից
զերծ մնայ:

Այսպիսի ծանօթութիւններ կարելի է քաղել քերականութեան բոլոր մասերից, և ուղղադրութիւնը միշտ կը դիւրանայ քերականական կազմութեան, ածանցմանց և ստուգաբանութեան մտադրի լինելով: Բայց վարժութեան գլխաւոր նպատակն այն է, որ աշակերտը սովո-

բէ միշտ մտադրութեամբ զրի ամենէ, այսինքն կանխաւ տեղեկութիւններ անցնելով գրեւ Քերականութեան մեծ պաշարից պէտք է ընտրել էականը, որ և ցոյց կու տանք մի երկու խորագիրներով:

Զայնական գրութիւնը (1) հարկաւ ձայնակաւ ծանօթութիւնից պէտք է բղխի: Զանազան բառեր հետզհետէ լուծելուց յետոյ, վերջապէս յայտնի պէտք է դառնան քոյրը ձայնաւորներն ու բաղաձայնները: Բայց աշակերտները բաղաձայններ պէտք է դտնեն ոչ թէ տարօրինակ հագագներ բրջելով, մփնչելով, շշնջելով կամ սուշելով, այլ որպէս բառի համապատասխան ձայնաւորներն են կցված՝ նախադաս և վերջադաս հնչիւններ: Ուստի և վանկի հիգելը պէտք է սկսեն ձայնաւորից, որը վանկի կամ բառի ոգին է: Իսկ եթէ ուղենան բաղաձայնից սկսել, միշտ ձայնաւորն էլ հետը պէտք է հնչին. առանց ձայնաւորի բաղաձայն չկայ: «Դիր» բառը աշակերտը կարող է երեք կերպ լուծել—կամ ի, գի, գիր, կամ աւելի համառօտ գի, գիր, և կամ միանգամայն ամբողջութեամբ՝ գիր, և ոչ թէ գգգգ-իիի-բրբ: Ուրեմն լիակատար հնչիւններ են միայն ձայնաւորները, ու թէպէտ գրութեամբ երկրարբառ՝ սակայն հնչմամբ կատարեալ ձայնաւոր է. այ, ի, ոյ և միւսները իբրեւ մի ձայն պէտք է ճանաչվին, բայց երկրարբառ թէ հնչմամբ և թէ գրութեամբ: Բաղաձայններն գալով՝ իւրաքանչիւր հնչիւն գրեթէ իւր յատուկ գիր ունի, բայց և այնպէս շատ անգամ թ, չ... հնչածը գրվում է դ, չ... կամ ց, պ... հնչածը՝ ձ, ք...

Այսպէս հնչիւնները լուծելով՝ աշակերտն սովորում է հասկանալ աւելի միավանկ բառերի ձայնական շէնքը. բազմավանկ բառերի շէնքն էլ պէտք է լուսաբանվի բառակազմութեան (2) միջնորդութեամբ։ Աշակերտը մի բառ գրելիս՝ աւելի ուշադրութիւն պէտք է դարձնէ նորա արմատական մասի վրա, իսկ յաճախակի գործածվող անշուն մասնիկները, ամանցները, նախադաս և վերջադաս վանկերը, հոլովական և խոնարհման յանգերը, վերջապէս հորոսման և փոփոխման հանգամանքները, որոնց միջնորդութեամբ որևէ կազմվում են բազմաթիւ նորանոր բառեր, — արդէն վաղուց պէտք է յայտնի լինին նորան՝ զանազան աղիւսակներից և կանոնաւոր վարժութիւններից. զոր օր-

«սպառ/սպուռ» կրկնաւոր բառ է, թէպէտ փոփոխմամբ, ուրեմն բաւական է գիտենալ, թէ ինչպէս է գրվում առաջին մասը (սպառ), ինքնին կը գրվի նաև մնացած մասը. «մազ/մզ/ուկ»-դարձեալ կրկնաւոր է, թէպէտ կորուսմամբ և մի յայտնի (ուկ) վերջաւորութեամբ, ուրեմն բաւական է ուշադրութիւնը կենդրոնացնել միայն առաջին (մազ) վանկի վրա. «փառ/աւոր/ութիւն»-այստեղ կան երկու յայտնի վերջաւորութիւններ (աւոր, ութիւն), ուրեմն ուղղաւորութեան կողմից գլխաւոր ուսումնասիրութեան մասն է մնում «փառ» արմատական վանկը և այլն:

տե միւսները պէտք է չափփին և կշռփին: Զոր օր.
պէտք է որոշեն՝ ոչ միայն—այլ եւ նախադասութիւնը,
թէպէտ—սակայն՝ նախադասութիւնը, եթէ—հապա
նախադասութիւնն և այլն:

Առողջանութեան մի հանգամանքն էս այն է, որ նախընթաց բառի (կամ վանկի) վերջին բաղաձայնը արտասանութեան (6) ժամանակ միացնում ենք հետեւալ բառի նախադաս ձայնաւորի հետ (որ ն-որ, եղբայր ն-ասաց, մէկի ց-աւելի). իսկ գրութեան ժամանակ՝ բառի ամբողջութիւնը անարատ պահպանում ենք (որն որ, եղբայրն ասաց, մէկից աւելի): Եւ ընդհակառակ արտասանութեանը անբաժանել՝ գրութեամբ բաժանում ենք բառակազմութեան համեմատ. մենք արտասանում ենք՝ գնումեմ, գնումես, գնումէ, կաւ, սէ, կօրհնէ, բայց գրում ենք բաժանած՝ գնում եմ, գնում ես, դնում է, կ'ասէ, կ'օրհնէ: Սովորութիւն է նմանապէս շատ անգամ գեղջել ւ կիսաձայնի գրութիւնը. մենք չենք գրում գլրիչ, տլրամել, շլնիկ:

Մի անգամ էլ կրկնում ենք, թե ինչ որ աշակերտը գրում է, այն ևս նա պետք է տեսնե՝ շարժականը տպագրած տառերով, որպես զի յետոյ տպագրած գրքի լեթերցանութիւնը նորման ոչինչ զգուսարութիւն չպատճառէ. այս պետք է համարվի հասարակ կանոն:

Ի՞նչ պէտք է գրվի գրագիտութեան այս աստիճանում:

Ճանաչում:

Արդէն լաւ յայտնի է, որ գրութիւնը պէտք է ամուր հինմլի լսածի եւ խօսածի վերահ. ինչ որ աշակերտը ուսանում, հասկանում, բանաւոր արտայայ-
տում է, այն պէտք է գրէ։ Միշտ պէտք է գրվի յայտ-
նի եւ ծանոթ եղածը։ Այս սկզբունքը ամենայն ճշտու-
թեամբ պիտի գործադրվի, բայց սխալ ընթացք չստա-
նայ։ Նախ եւ առաջ հարկաւոր է բնաւ չշփոթել տառ-
կանների դասը լեզուի դասի հետ։ Առարկայի ծանո-
թութեան համար շատ բառեր մի ներքին միութիւն
են կազմում, որոնց մասին որ գուցէ աշակիրտներն եւ
չառ կամ քիչ պաշար ունենան խօսելու, զոր օր. մի
այդպիսի կապակցութիւն կայ հետեւեալ բառերի մէջ—
Ժողով, արմատ, բուն, ձիւղեր, ոստեր, տերև, ծագիկ,
պտուղ, սաղարթ։ Իրբեք առարկայ՝ այս միութիւնը
չատ բնաւոր է, իրբեք լեզու՝ ոչ մի կարեւորութիւն չու-

նի: Լեզուի միութիւնն են կազմում զոր օր. հետեւեալ բառերը—բոյս, բուս-ական, բուս-եղէն, բուս-աբեր, ան-բոյս, ընդա-բոյս, կենդանա-բոյս, գույն և բոյժ. կամ մի ուրիշ տեսակէտի պատճառով—բոյս, յոյս, լոյս, կոյս (ոյ երկբարբառ). կամ դարձեալ մի ուրիշ դիտմամբ—բոյս, տունկ, խոտ, բանջար, ծառ, անտառ (նոյնանիշ և նոյն սեռը արտայայտող բառեր). ծառ և պտուղ, ծնող և զաւակ (փոխաբերութիւններ):

Մնաց այժմ ցոյց տալու, թէ այս կերպի գրութեան ուսումը ինչպէս հիմք է դառնում գիտակցական ընթերցանութեան համար, այն ընթերցանութեան՝ որ աւելի վերձանութիւն պիտի կոչվի:

Ընթերցման ընթերցանութիւնը միայն անուամբ կայ. մեր աշակերտները լաւ չեն կարդում: Մի դարման պէտք է գտնել, որ այս տխուր երևոյթը վերանայ: Հէնց սկզբից հիմքը լաւ պէտք է հաստատվի:

Ընթերցանութեան արուեստը երկու իրարից տարբեր գործողութիւն է պահանջում. նախ պէտք է աչքով քաղած գիրը դարձնել հնչման, տեսածը շրթունքով թարգմանել—այս արտաքին գործ է. և երկրորդ՝ հասկանալ և իմանալ գրի զօրութիւնը, բովանդակութիւնը—այս էլ ներքին գործ է: Ուրեմն կարդացողը այնքան վարժ պէտք է լինի, որ արդէն աչքով ըմբռնէ ձայնը, աչքով լսէ բառի վանկերը, յատուկ հնչիւնները և շեշտը. վերջապէս նա պէտք է աչքի ազդմամբ լսէ բառերի համաձայնութեան և ամբողջ նախադասութեան սեպհական ձայնական ելեէջները: Եւ այս հմտութիւնը հարկաւոր է ոչ թէ այն խորհրդով, որ նա լուր միայն շրթունքներ շարժէ և բարբաջելով կարդայ, այլ որ հասկանայ գիրը, իմանայ թէ ուրիշները մեղ ինչ են հաղորդում տպագրութեան կամ ձեռագրի միջնորդութեամբ:

Թէ ընթերցանութիւնը նախ և առաջ կապված է ձայնական խօսողութեան հետ, այս մենք փորձով գիտենք: Մինչև անգամ երբ որ լուռ ենք կարդում, այսինքն՝ առանց ձայն հանելու և առանց շրթունքները շարժելու, այնուամենիւ մեր մտածողութեան մէջ բառեր և նախադասութիւններ մարմնացնում ենք իրանց սեպհական շեշտերով և ելեէջներով, իսկ մտնուկը՝ եր-

բեմն ևս հասակաւորը՝ երբ որ սկսում է մտածել, հետը կամացուկ շարժում է շրթունքները և կիսաձայն խօսում է: Միով բանիւ աշակերտը միայն այն է հասկանում, ինչ որ բարձրաձայն կամ գէթ շրթանց կամացուկ շշուկով կարդում է. նա միայն հետզհետէ վարժվում է այն կէտին հասնելու, որ իւր աչքով տեսած սոսկ գիր ու նշանը իւր մտքի մէջ լուսացած որոշում է որպէս իմաստալից բառ: Հիմի հասկանալի է, թէ այն ուսումը, որ բանաւոր վարժութիւններով տալիս է գրելու առաջնորդութիւն և կնքվում է ընթերցանութեամբ, աւելի արագ արագ և հաստատուն կերպով կը հասնի ցանկալի հետևանաց, ուր ընթերցանութիւնը ոչ թէ սոսկ ձայնական կարդալ և բարբաջումն է դառնում, այլ գիտակցական վերձանութիւն:

Իսկ որպէս զի գրի զօրութիւնը իմացվի՝ նախ և առաջ հարկաւոր է, որ բառի ներքին հիւսուածքը և կազմութիւնը յայտնի լինի. և մենք արդէն գիտենք, որ վերը նկարագրած բանաւոր և գրաւոր վարժութեանց կէտ նպատակը հէնց այդ էր: Ահա ուրեմն ընթերցանութեան բուն խարխիւը:—Կարդալու ժամանակ մանուկը պէտք է արդէն բազմիցս արտասանած բառը վերաստուգէ և ճանաչէ գրաւոր նշանների մէջ, թէ արտաքին ձևով և թէ նորա ներքին իմաստով: Որպէս զի իւր կարդացածից ոչ միայն աննշանակ ձայներ քաղէ, այլ այդ ձայներից նշանական բառեր ըմբռնէ, նա պէտք է ձայների մէջ մի կապակցած իմաստ գտնէ, պէտք է մարմնին հոգի տայ: Բառին այդպիսի զրոյմ է տալիս լաւ շեշտը, լաւ արտասանութիւնը. միայն այդ զէպքում դատարկ հնչիւնը հոգի է առնում և հանդիսանում է որպէս իմաստ և բովանդակութիւն ունեցող կենդանի բառ: Մասնուկը երբեք չի կարողանայ «հայր» բառը հէնց այդպէս ըմբռնել, եթէ ընկերներից լսում է աղաւաղեալ ձայնով, կամ եթէ ինքն էլ կարդում է ձգձգելով և արտասանում է «հաայիր»: Ապա ուրեմն վաղօրօք հաստատում է լինի ճիշտ արտասանութեան վարժութիւնը, որպէս զի այդ տեսակ անտեղութիւնները արմատով վերացած լինին: Եթէ պէտք է կարդացվի «սպառսպուռ» բառը, նա կիւնթէ պէտք է կարդացվի անմիջապէս կը հասկանայ, սահայեաց ակնարկ ձգելով անմիջապէս կը հասկանայ, թէ այդ բառը կրկնաւոր բառ է, ուրեմն բաւական է,

որ առաջին կէսը կարդայ (սպառ), իսկ միւս կէսը առանց դժուարանալու ծանօթ եղածի պէս կը լրացնէ. կամ թէ «արհամարհանք» բառը այսպէս կը լուծէ ըստ բառակազմութեան արհ-ա-մարհ-անք և բաւական կը համարէ ուշադրութեամբ համադրել միայն առաջին մասը, գիտենալով, որ երկրորդ մասը յայտնի յօդակապ է, երրորդ մասը կրկնաւոր ձայն է, և վերջին մասը ծանօթ մասնիկ է. այսպէս ևս «ան-տօն-ելի» ըսուի մէջ իսկոյն կորոշէ իրան յայտնի նախադաս և վերջադաս մասնիկները և առաւելապէս կը ճգնէ կապել միայն տօն վանկը:

Քանի որ տպագրութիւնը չէր հնարած, ընթերցանութիւնը կախում պիտի ունենար գրութիւնից, այսինքն զրելով պէտք է սովորեցնէին ընթերցանութիւնը, և ոչ թէ ընդհակառակ. այս գիւտից յետոյ սովորութիւն դարձաւ մանկան ձեռքին տալ մի տպագրած գիրք: Մարդիկ սկսեցին, անմիջապէս հեղել տալով, ուսում աւանդել, այսինքն անմիջապէս գիր կապել տալով, կարդացնելով: Այս ուղղութեամբ մանուկը հէնց դպրոցական առաջին օրը մանուկ էր մի անծանօթ աշխարհ, որ սև գծերով և նշաններով մի անառիկ բերդ էր դառնում նորա համար: Մեր նորագոյն վիպասանները արդէն լաւ նկարագրել են, թէ մանուկը որպիսի աղէխորով և սրտաճմլիկ ձայներով էր ըսկտում իւր ուսման գործը, և որքան տարի էր տևում, մինչև որ հն ի հն իրր թէ վախճանին էր հասնում: Նոյն իսկ այսօր ևս մանուկները շատ անգամ գիր կապելուց վեր չեն գնում, գրքից ոչինչ իմաստ չեն քաղում, ուսումնարանից միայն տաղտկութիւն և վհատութիւն են դուրս բերում: Այսպէս հաստատուել է այն վատ սովորութիւնը, որ ընթերցանութիւնը բաժանել են երկու աստիճանի՝ նախ սովորեցնում են մեքենական ընթերցանութիւն կամ արտաքին գործ, ապա իմաստասիրական ընթերցանութիւն կամ ներքին լուսաւորութիւն. և ի՞նչ գիտէ, արդեօք այս վերջինը կատարվում է երբ և իցէ, թէ մանուկը տարէցտարի այլ—ժէ—ճէ—ռայի հետքերով է քաջըռտում իւր դպրոցական կեանքը:—Այս ամէնը պէտք է փոխվի, մանուկը պէտք է սովորէ և վարժվի գրի մէջ ճանաչել ձայնական լեզուն. նա ուրեմն պէտք է նախ իւր խօսածը յօդերի

բաժանէ և գրէ, ապա թէ գրածը կարդայ: Այս ուղղութեամբ ընթերցանութիւնը կը լինի գրաւոր վարժութեանց պտուղ և արդիւնք: Ուրեմն սա մի չնչին խնդիր չէ, որ շատ անգամ հարցնում են՝ արդեօք մենք պէտք է սովորեցնենք գրել կարգով, թէ կարգաւ գրել:

Այս բոլոր ասածներէից այն է հետևում, որ ընթերցանութիւնն այնպէս պէտք է ուսուցանվի, որ աշակերտը գրի մէջ ճանաչէ մարդկային խօսուած լեզուն: Եւ եթէ նա վարժվել է իւր արտասանած և հասկացած բառերը իւր ձեռքով գրել, նա ուրեմն ինքը ստեղծում է աչքին երևելի լեզու, ուր իւրաքանչիւր սև գծից խորհուրդ և իմաստ է քաղում: Այժմ այդ տեսանելի լեզուն և գծերը օտար բան չեն նորա համար, նոցա մէջ ոչ մի անծանօթ բան չի գտնում, նոցա ամէն մէկ ձևի, ամէն մէկ գծի, ամէն մէկ կէտի նշանակութիւնն ու զօրութիւնը լաւ գիտէ, որովհետև նա միշտ միայն այն է ձևացրել, ինչ որ իւր ականջով և շրթունքով որոշել է, իսկ այժմ վերադառնալով նոյն ձևերն է տեսնում: Հետևապէս, եթէ այժմ նա ուղենայ գրածը (ուրեմն և տպագրածը) կարդալ, նա կրկին կը ճանաչէ գրերի մէջ նախկին ելեւէջը, շեշտագրութիւնը, ձայների յօդակազմ կապակցութիւնը, այսինքն նշանի իմաստը: Ինչ որ կարդայ, նա կը կարդայ նոյն արտագանութեամբ, ինչպէս որ խօսելու ժամանակ իւր ականջը լսել էր և բերանը արտասանել: Ուրեմն սովորական ձայնադրութի, անխառն, անհոգի, մեռելաձայն տգեղ գիր կապելը տեղի չի ունենայ. հիմնապէս դորա առաջն է առնված: Եթէ իւր ձեռքով պատկերացուցած նշանների զօրութիւնը հասկանում է, եթէ միշտ միայն այն է վարժվել պատկերացնել, ինչ որ կանխաւ որոշել է, յօդաբաշխել է և ըստ ամենայնի բան նշանաւելի է գրել, այդ կը լինի և այն յաջող քայլը, որ սկսէ հասկանալ և ուրիշ շի պատկերացուցածը, այսինքն ուղղակի կարդալ այն, ինչ որ ինքը չէ գրել:

Սակայն գրքով կարդալը յատուկ դժուարութիւններ ունի: Նախ և առաջ ձեռագիրն ու տպագրած գիրը բաւական աննմանութիւններ ունին: Ուստի և աշակերտը նոր չպէտք է սովորէ այս տարբերութիւնների կերպը, այլ իսկզբան անտի ինչ որ իւր ձեռքով գր-

րեկ է, այն ամէնը միշտ պէտք է տեսած լինի տպա-
գրած նշաններով ևս (շարժական տառերով): Երկրորդ՝
գրելու ժամանակ ինքն է ձևացնում ամբողջ բառը
հետզհետէ վանկերով, իսկ տպագրածի մէջ բառն ար-
դէն ամբողջացած է գտնում և տեսնում, որը ոչ իւր
մտքում նախ պէտք է խնամքով վերլուծէ, ապա թէ
կարողանայ ճշտիւ արտաբերել ձայնով կամ կարգալու-
նաւ կարգալու համար պէտք է լաւ սովորութիւններ ևս
հաստատված լինին: Յայտնի է, թէ աշակերտներն
ինչպէս են դժուարանում երկայն բառերը ճշգիւ
կարգալու: Նոքա կամ մէջ տեղից վանկ են կուլ տալիս,
կամ հնչիւնները տեղափոխում են և ուրիշ տեսակ ա-
ղաւաղութիւններ և աղճատումներ են հնարում: Փո-
խանակ կարգալու «անգործութիւն», նոքա ասում են
անգործութիւն, անգիրծութիւն, ան-
գործութիւն և այլն: Որպէս զի աշակերտը չդժուա-
րանայ այդպիսի բառեր կարգալը, նա պէտք է այդ
բարդ գործը մասերի բաժանէ, նա պէտք է
գտնէ նախ ձայնաւորները— ա, ո, ու, իւ, և
այնուհետեւ լուռ ձայնով հատուած հատուած
կապէ վանկերը, *) և ապա թէ բարձրաձայն ար-
տասանէ գտած բառը ամբողջովին և շնորհով: Նոյնպէս
եթէ նա կարդում է ամբողջ նախադասութիւնը, նա
պէտք է ըմբռնէ հարցական նշանի, բութի, ստորակէ-
տի, վերջակէտի և ուրիշ նշանների խորհուրդը և իւր
ընթերցման առողջանութեամբ ապացուցանէ, թէ տրո-
հութեան նշանները սխալ չի ըմբռնել. նա պէտք է ի-
րան հաշիւ տայ, թէ ինչպէս կարդայ ա, յ, ո, յ, իւ, ո,
ե (այս, տեսայ,—նոյ, ներքոյ, նոյն,—թիւ, թիւր,—
ողջ, առողջ,—եկեղեցի), կամ ինչպէս կարդայ այն
լծորդ բաղաձայնները, որոնց գրութիւնը որ եր-
բեմն տարբերվում է արտասանութիւնից
(ինչպէս որ գրութեան ժամանակ նա նկատում էր, թէ
երբեմն արտասանած չ, թ..., գրվում է ջ, դ..., այնպէս
էլ այժմ առանձին պէտք է նկատէ, թէ տպագրած ջ,
դ... արտասանվում է չ, թ...): Նա պէտք է բաժան-

ված տպածր երբեմն կարդայ անբաժան և ընդհակա-
ռակ (գնում է—«գնումէ»), կը գրէ—«կըգրէ» այնպէս
ևս՝ որն որ—«որ նոր»): Նա պէտք է մի Ոչ մի ա, յ-
նից յետոյ գուշակէ մի Այլ և, Թէ պէտք յետոյ՝
Մա կայն, Եթէ-ից՝ Հապա և այլն: Մի խօսքով
ամենայն տարակուսելի հանգամանք պէտք է աշխա-
տէ անձամբ լուծել, լուռ ձայնիւ պատրաստելու ժա-
մանակ, և բարձրաձայն ասէ միայն պատրաստ ար-
դիւնքը. իսկ երբ որ դժուարանայ՝ հարցնէ ուսուցչից
լուծումը:

Ընթերցանութեան ժամանակ ամէնից աւելի
դժուարութիւն է պատճառում ը կիսաձայնը, որը որ
շատ անգամ տպագրած չի նշանակվում: Մանուկը չպէտք
է կարծէ, թէ զոր օր. «տրտմել» բառը միավանկ է, ո-
րովհետեւ բառի մէջ տեսնում է միայն մի ձայնաւոր:
Այս և սորա նման դժուարութիւնների դէմ առնելու
համար, այբբենարանը ժամանակաւոր նշաններ պէտք
է գործածէ:

Մնում է որ գրագիրտութեան վերաբերեալ
բոլոր հմտութիւնները ի մի անփոփոխ, որ
մենք յաւելուածով արդէն ներկայացրել ենք առան-
ձին ցուցակով:

*) Սկզբում ամենայն մանրամասնութիւններով. ա, ան, ո,
գո, գոր—անգոր. ու, ծու—անգործու. իւ, թիւ, թիւն—անգործու-
թիւն. իսկ յետոյ աւելի համառօտակի. ան, գոր—անգոր. ծու—
անգործու. թիւն—անգործութիւն:

Յ Ա Ն Կ

(Ուսուցչական մասի).

Յառաջարան	5
Նախաճաշիկ	
1. Առաւօտ	11
2. Գաթան ու փախլաւը	14
3. Նապաստակ.	16
4. Այսօր անճար	18
5. Տուղ ճուտեր	22
Խօսել-գրել-կարդալու հրահանգ	
6. Մեղը ուտողի հէքիաթը	33
7. Արև	36
8. Կատու	39
9. Սերմանացան	42
10. Խելք ու միտքը խաղերին տուած հարսիկը	45
11. Ծաղկաքաղ	47
12. Ծննդուկ	50
13. Առիւծի դատաստանը	53
14. Քաղցած մարդու հանաքները	58
15. Հարսանիքի երգեր	60
16. Զրադաց	63
17. Կաչաղակ	65
18. Աւագ մկնիկ	68
19. Այբուբենը	71
20. Ազատ ընթերցանութեան փորձ (Հա վան դան, Ախշատանքի ախպէրը, Մաստանը, Ծիտը, Բառախաղը, Պըս- տիկն ու լիտիկը)	75
Յաւելումներ	
Գրագիտութեան հմտութիւնները	81
Գրագիտութեան դասաւանդութիւնը	86

ՀԱՅ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՈՒՇԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Հրատարակելով դասագրքերիս նոր շար-
քը, այն է՝ «Նոր Այբբենարանը», «Իրազն-
նական դասերը», «Хрестоматія»-ներիս ա.
և բ. հատորները (գ. և դ. հատորները տա-
կաւին անտիպ են մնում), ես կատարեցի
իմ նուիրական պարտքը—նոր հոգի և շունչ
փչել մեր դպրոցների մէջ, վերանորոգել և
թարմացնել (այն տեղ անփութութեան
մատնված) դասատուութեան եղանակը: Արդ
գործող դասատուների, աւագ ուսուցիչնե-
րի, տեսուչների, մանկավարժական ժողով-
ների վրա ևս պարտք է ծանրանում, որ
նոքա էլ իրանց կողմից խուլ չմնան և լըր-
ջութեամբ փորձեն ու ստուգեն իմ դաւա-
նած մանկավարժական ճշմարտութիւննե-
րը: Նորերիս իմ ուսներէն դասագրքի գոր-
ծադրութեան արդիւնքը անժխտելի կերպով
յայտնագործեց (նոյն իսկ Թովմա անհա-
ւատների առաջ), թէ իզուր ջանքեր չեմ
թափել իմ դասագրքերի կազմութեան վերա,
որոնք ամենայն անարդարութեամբ (թերեւ
անհասկանալի անստույգութեամբ և անզըր-
ջրհեղեղեան նախապաշարումներով) մեր

22263

մանկավարժ կոչվածների ուշադրութեան
չեն արժանանում: Բայց արա աչքդ, հայ
ուսուցիչ, ճանաչիր սուրբ առաքելութիւնդ
և կենդանացրու մատաղ սերնդեան դպրո-
ցական տաղտուկ և մեռելական տարիները:

Ս. Մ.

<< Ազգային գրադարան

NL0255251

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ԿՍՁՄԱԾ ԴԱՍԱԳՐՔԵՐԸ

«Ընտանեկան աշխարհ»,
 «Դիւցադնական աշխարհ»,
 «Նահապետական աշխարհ»,
 Հէնչէլի թուարանական խնդիրներ,
 Կեանքի հանդամանքների համեմատ
 թուարանութիւն,
 Хрестоматія-ներ,
 Իրադնական դասեր,
 Նոր Այբբենարան: